

Program Opieki Nad Zabytkami Gminy
Miedziana Góra
na lata 2025–2028

Opracował: Tomasz Giecowicz

Współpraca: Maciej K. Cichoń

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictw kulturowego	8
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	8
4.1.1. Uwarunkowania wynikające z Krajowego Programu Opieki Nad Zabytkami 2023-2026	8
4.1.2. Uwarunkowania wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013	8
4.1.3. Uwarunkowania wynikające z integracji krajowych danych elektronicznych	10
4.2. Relacje gminnego programu nad zabytkami z dokumentami na poziomie Województwa.....	11
4.2.1. Uwarunkowania wynikające z Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023–2026.....	11
4.2.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030	13
4.2.3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego	14
4.2.4. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014–2020.....	15
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.....	15
4.3.1. Założenia wynikające z Planu Rozwoju Lokalnego Powiatu Kieleckiego..	15
4.3.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Powiatu Kieleckiego do 2030 r.	16
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Miedziana Góra)	18
5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Miedziana Góra	18

5.1.2. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Miedziana Góra	20
5.1.3. Strategia rozwoju gminy Miedziana Góra do roku 2030.....	22
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	25
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	25
5.2.2. Krajobraz kulturowy	33
5.2.3. Zabytki nieruchome	34
5.2.4. Zabytki ruchome	36
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	37
5.2.6. Zabytki wpisane do rejestru zabytków	39
5.2.7. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków.....	40
5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	41
5.2.9. Dziedzictwo niematerialne	41
5.2.10. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy	42
5.3. Wyniki weryfikacji terenowej stanu zachowania zabytków gminy, wykonanej na potrzeby aktualizacji Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Miedziana Góra na lata 2025-2028	47
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	48
7. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań Programu opieki nad zabytkami.....	51
8. Przykładowe źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	55
9. Instrumenty realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	58
10. Zasady oceny gminnego programu opieki nad zabytkami.....	59
ZAŁĄCZNIKI.....	60
Załącznik 1. Obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	60
Załącznik 2. Stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Miedziana Góra	61
Załącznik 3. Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków	63
Załącznik 4. Obiekty nieruchome wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków	64

1. Wstęp

Gmina Miedziana Góra to jednostka administracyjna leżąca w sąsiedztwie aglomeracji kieleckiej i stanowiąca jedną z podstawowych części składowych powiatu kieleckiego. Historia, kultura, oraz pozostałe wartości kulturowe okolic Miedzianej Góry budują dzisiejszą tożsamość ziemi kieleckiej. W związku, z czym ważna jest ochrona dziedzictwa kulturowego, łączącego w sobie dorobek minionych pokoleń i naszą współczesną działalność, nierozzerwalnie związaną z otoczeniem, w którym żyjemy, określającego naszą tożsamość i stanowiącego świadectwo naszego istnienia dla przyszłych pokoleń. Według art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.), ochrona zabytków należy do samorządu terytorialnego. Artykuł 4 tej ustawy określa działania, które winny podejmować organy administracji publicznej w celu ochrony zabytków. Działania te mają na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Program Opieki nad Zabytkami oparty na podstawach prawnych, uwzględnia strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jest zgodny z dokumentami wystawionymi na płaszczyźnie kraju, województwa i powiatu oraz uwzględnia wewnętrzne, gminne uwarunkowania ochrony zabytków. Program zawiera również analizę krajobrazu kulturowego gminy, charakterystykę substancji zabytkowej oraz proponuje kierunki działań w celu ochrony i promocji zabytków z uwzględnieniem przykładowych źródeł ich finansowania.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Miedziana Góra stanowią:

Art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1292 – Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) głosi:

Ust. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Ust. 2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce regulują:

1. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej**, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków. Zostało to zawarte w:

Art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe, jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;

Art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, iż: Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;

Art. 86 Konstytucji RP stanowiącym, że: Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

2. **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.) będąca podstawowym aktem prawnym kompleksowo regulującym ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Reguluje znaczenie określeń zawartych w ustawie (art. 3.). Ustawodawca rozdzielił obowiązki ochrony i opieki nad zabytkami na organy administracji publicznej, właścicieli lub posiadaczy zabytku (art. 4). Działania organów administracji publicznej powinny mieć na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.

Poza tym na organach administracji publicznej spoczywa obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych z terenu gminy w formie kart adresowych (art. 22, ust. 4.), która stanowi podstawę do opracowania programu opieki nad zabytkami (art. 21.).

Ustawa również szczegółowo wymienia zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne podlegające ochronie bez względu na stan zachowania (art. 6.1.), oraz zaleca ochronę nazw geograficznych, historycznych czy też tradycyjnych nazw jednostek osadniczych lub placów, ulic, obiektów budowlanych (art. 6.2.). Określone jednocześnie zo-

stały formy ochrony zabytków (art. 7.), którymi są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego, tworzonego uchwałą rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, celem ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów i znajdujących się tam zabytków nieruchomych, charakterystycznych dla miejscowej tradycji osadniczej i budowlanej (art. 16.1., 17.);
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawodawca także zapisał, że problematykę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na płaszczyźnie gminy uwzględnia się przy sporządzaniu strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Przy sporządzaniu wyżej wymienionych dokumentów uwzględnić należy krajowy program ochrony i opieki nad zabytkami, oraz określić działania w celu zapobiegania kradzieżom oraz ochrony zabytków w czasie realizacji inwestycji i przywracania im jak najlepszego stanu. Natomiast dodatkowo w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, podlegającym uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków należy uwzględnić ochronę zabytków wpisanych do rejestru wraz z otoczeniem, zabytków wpisanych do ewidencji zabytków, parków kulturowych oraz ustalenia programu opieki nad zabytkami. Ustala się również, w zależności od potrzeb strefy ochrony konserwatorskiej dla ochrony znajdujących się w jej granicach zabytków (art. 18., 19., 20.).

Ustawa określa, że organami ochrony zabytków (art. 89.) są:

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje

wojewódzki konserwator zabytków.

3. **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1465 z późn. zm.), która w art. 7 ust. 1, pkt. 9 stwierdza, iż zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
4. **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1130 z późn. zm.).
5. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 725 z późn. zm.).
6. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 54 z późn. zm.).
7. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1478 z późn. zm.).
8. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1145 z późn. zm.).
9. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 87 z późn. zm.).
10. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1491 z późn. zm.).
11. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz.U. 2022 poz. 385 z późn. zm.).
12. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz.U. 2022 poz. 2393 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Uwarunkowania wynikające z Krajowego Programu Opieki Nad Zabytkami 2023-2026

Celem głównym Krajowego Programu Opieki Nad Zabytkami na lata 2023-2026 jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe. Rozwiązaniem porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym Programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są kierunki działań wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Do realizacji wszystkich celów i zadań wymienionych w Krajowym Programie 2023-2026 opracowano szczegółowy harmonogram wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka. Celami i kierunkami są:

1. weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
 - 1.1. podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
 - 1.2. ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
 - 1.3. realizacja międzynarodowych zobowiązań;
2. wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
 - 2.1. cyfryzacja procesów administracyjnych;
 - 2.2. wzmocnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
 - 2.3. reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
3. roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).
 - 3.1. wzmocnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
 - 3.2. edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

4.1.2. Uwarunkowania wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013

(Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004- 2020)

Są to dokumenty z założenia mające obowiązywać w określonym przedziale czasu. Jednak wobec braku następujących po nich nowych strategii można nadal powoływać się na ich użyteczne i aktualne założenia.

Ujmuje się w nich: zadania dla mecenatu państwa w dziedzinie kultury z uwzględnieniem zmian cywilizacyjnych, integracji europejskiej i gospodarki rynkowej.

Jednym ze strategicznych obszarów kultury jest ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków. Szczegółowo zostało to omówione w **Narodowym Programie Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” na lata 2004 - 2013.**

W dokumencie tym zapisano, że dziedzictwo kulturowe stanowi z jednej strony przedmiot ochrony, a z drugiej staje się czynnikiem, potencjałem rozwoju, dlatego na ten problem należy patrzeć z perspektywy zmieniającego się świata, co z kolei powinno skutkować zmianą pasywnej filozofii ochrony zabytków na aktywną. Konieczność tej zmiany spowodowana jest przede wszystkim postępującym kryzysem kultury historycznej oraz konserwatywnym dostrzeganiem zabytków w oderwaniu od otoczenia i realiów życia. Dlatego przemyślana i nowoczesna, a tym samym skuteczna ochrona dziedzictwa kulturowego, rozszerzona o niematerialne dobra kultury, akcentująca tożsamość narodową bez popadania w niebezpieczny nacjonalizm powinna opierać się na mądrym i rozsądnym zarządzaniu i być kompromisem między koniecznością zachowania zabytków a nieodzownymi zmianami cywilizacyjnymi, przy zachowaniu obiektywnego systemu klasyfikacji zabytków wykluczającym kryteria ideologiczne i polityczne. Wszystkie te działania, winny być powiązane z polityką przestrzenną, z edukacją, z budowaniem świadomości społecznej, z mecenatem państwa oraz z ustrojem państwa. Poza tym uznano, że niezbędne są działania zmierzające do utworzenia nowoczesnego modelu ochrony opartego nie tylko na zasadzie rozporządzeń, ale również na podstawach prawno-finansowych, gwarantujących rzeczywistą ochronę zabytków. Wszystko to powinno odbywać się pod nadzorem odpowiednio przygotowanej merytorycznie, apolitycznej, godziwie wynagradzanej oraz skutecznej w działaniu służby konserwatorskiej. Uznano wreszcie, że turystyka, jako czynnik rozwoju ekonomicznego, może w znacznym stopniu przyczynić się do rozwoju ośrodków jak i do ochrony dziedzictwa kulturowego, nie można jednak nie dostrzegać zagrożenia w dobie globalizacji dla autentyczności zasobów kultury i dlatego właśnie wartości i tradycje regionalne, stanowiące wartość samą w sobie zyskują na znaczeniu.

Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami częściowymi programu są:

- a) Poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków.
- b) Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
- c) Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.
- d) Promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i zagranicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego.
- e) Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.
- f) Tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej;
Zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

4.1.3. Uwarunkowania wynikające z integracji krajowych danych elektronicznych

Korzyści z pogłębiającej się integracji danych elektronicznych i ich wolnym dostępem są widoczne także w sferze zabytków.

Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej (t. j. Dz.U. 2025 poz. 242 z późn. zm.). – wprowadza do systemu gromadzenia danych przestrzennych: zasób informacji przestrzennej gromadzony przez organy administracji właściwe ds. ochrony zabytków (późn. ZIPOZ).

System ten jest jedną z płaszczyzn integrujących wymienione w punktach powyższych i poniższych cele i kierunki innych programów na różnych poziomach organizacji i działań związanych z kulturą.

4.2. Relacje gminnego programu nad zabytkami z dokumentami na poziomie Województwa

4.2.1. Uwarunkowania wynikające z Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023–2026

W Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023–2026 określono wizję dla województwa:

- Rozpoznane i zadbane dziedzictwo kulturowe stanowi jeden z głównych atutów województwa świętokrzyskiego.

W ramach założeń programowych wyznaczono cel strategiczny:

- Zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego dla wzmacniania tożsamości mieszkańców oraz ugruntowania kulturowej pozycji województwa na tle kraju i Europy.

W ramach celu strategicznego wyznaczono dwa cele operacyjne:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.
2. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Na cele operacyjne składają się priorytety i kierunki działań, które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa oraz sprawowania właściwej opieki nad dobrami kulturowymi województwa świętokrzyskiego:

Priorytet 1.1. Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem i wyeksponowaniem zasobów zabytkowych

Kierunek działań 1. Udostępnianie i aktualizacja danych cyfrowych dotyczących zabytków

Kierunek działań 2. Wsparcie procesów digitalizacji zbiorów dziedzictwa kulturowego województwa

Kierunek działań 3. Pozyskiwanie archiwalnych zdjęć lotniczych

Kierunek działań 3. Wsparcie działań związanych z rozpoznawaniem dziedzictwa kulturowego województwa

Kierunek działań 4. Wsparcie obiektów i obszarów z terenu województwa, które ubiegają się o wpis do wykazu obiektów najwyższej rangi (listy światowego dziedzictwa UNESCO, pomników historii oraz parków kulturowych)

Kierunek działań 5. Wsparcie obiektów i obszarów z terenu województwa, w procedurze wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków

Priorytet 1.2. Wsparcie działań związanych z remontami i ochroną przed degradacją obiektów zabytkowych

Kierunek działań 1. Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa

Kierunek działań 2. Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach na terenie województwa świętokrzyskiego

Kierunek działań 3. Pozyskiwanie środków zewnętrznych na realizację działań związanych z pracami konserwatorskimi i restauratorskimi obiektów zabytkowych

Kierunek działań 4. Wskazywanie możliwości pozyskiwania środków finansowych z funduszy polskich i europejskich na przeprowadzenie prac konserwatorskich, restauracyjnych, rewitalizacyjnych dla obiektów i obszarów wartościowych dla regionu

Priorytet 1.3. Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności i zabezpieczeniem obiektów zabytkowych

Kierunek działań 1. Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnościami

Kierunek działań 2. Wsparcie działań związanych z zabezpieczaniem zabytków

Kierunek działań 3. Stosowanie ekologicznych rozwiązań służących ograniczeniu emisji zanieczyszczeń, poprawie stanu i kosztów utrzymania obiektów zabytkowych

Kierunek działań 4. Wspieranie gmin w realizacji regulacji określonych uchwałą krajobrazową

Priorytet 1.4. Wsparcie działań na rzecz prawidłowego zarządzania obiektami zabytkowymi na terenie województwa

Kierunek działań 1. Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków

Kierunek działań 2. Zachęcanie gmin z terenu województwa świętokrzyskiego do sporządzania gminnych ewidencji zabytków oraz Programów Opieki nad Zabytkami oraz wdrażanie uchwał dotyczących dotacji na obiekty zabytkowe

Kierunek działań 3. Inicjowanie oraz wsparcie opracowywania i aktualizacji dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń

Priorytet 2.1. Promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego województwa oraz upowszechnianie wiedzy o regionie

Kierunek działań 1. Inicjowanie akcji edukacyjnych na temat zasobu zabytków

Kierunek działań 2. Wsparcie działań mających na celu promocję zasobu dziedzictwa kulturowego województwa

Kierunek działań 3. Promocja zasobu dziedzictwa kulturowego województwa na arenie międzynarodowej

Kierunek działań 4. Wspieranie i finansowanie instytucji kultury województwa świętokrzyskiego, które w profilu działania mają zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami

Kierunek działań 5. Wsparcie działań związanych z poprawą stanu zachowania zabytków na terenach wiejskich

Priorytet 2.2. Wzmacnianie marki regionu w nawiązaniu o zasoby dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego

Kierunek działań 1. Włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych)

Kierunek działań 2. Wsparcie promocji produktów regionalnych i tradycyjnych

Kierunek działań 3. Wsparcie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej związanej z dziedzictwem kulturowym województwa

Priorytet 2.3. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie dziedzictwa kulturowego województwa

Kierunek działań 1. Wsparcie związane z popularyzacją zbiorów dziedzictwa kulturowego znajdującego się w rękach prywatnych

Kierunek działań 2. Wsparcie projektów związanych ideą propagowania dziedzictwa kulturowego województwa.

4.2.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030

Wspomniany dokument omawia wiele kwestii związanych z kierunkami rozwoju województwa. Jednym z zagadnień w nim poruszonych jest kwestia ochrony dziedzictwa

kulturowego. Uznano, iż będzie ono jedną z dziedzin współpracy pomiędzy województwami.

Głównymi celami strategii są:

Cel strategiczny:

1. Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie.

Cel operacyjny 1.3. Wsparcie procesu transformacji kluczowych branż gospodarki regionu.

Kierunek działań 1.3.3. Rozwój potencjału turystycznego regionu w oparciu o walory uzdrowiskowe, środowisko naturalne i dziedzictwo kulturowe.

Cel strategiczny:

2. Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi.

Cel operacyjny 3.1. Silny kapitał społeczny w regionie.

Kierunki działań:

Kierunek działań 3.1.1. Zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców.

Kierunek działań 3.1.3. Wspieranie działań mających na celu wysoką jakość edukacji.

Kierunek działań 3.1.4. Rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań 3.1.5. Poprawa warunków dla zwiększania aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców.

4.2.3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego

Wobec braku aktualizacji albo nowego Planu można nadal powoływać się na jego użyteczne i aktualne założenia. Wspomniany dokument podkreśla rolę i znaczenie dziedzictwa kulturowego, oraz zwraca uwagę na kwestię pielęgnowania tożsamości regionalnej, która niewątpliwie wzbogaca kulturę kraju i wspólnoty Europejskiej oraz może pozytywnie wpływać na ograniczanie negatywnych aspektów globalizacji i unifikacji.

Uwypuklone zostało także promowanie dziedzictwa kulturowego przez turystykę oraz konieczność kompleksowego przebadania i rozpoznania całości dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, łącznie z badaniami archeologicznymi.

4.2.4. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014–2020

Wobec braku aktualizacji albo nowego Planu można nadal powoływać się na użyteczne i aktualne założenia poprzedniej wersji programu. Dokument traktuje o walorach turystycznych województwa. Zapisano w nim, iż obiekty zabytkowe, muzea i inne ciekawe miejsca sprawiają, że obszar województwa staje się bardziej atrakcyjny. Ponadto odpowiednio wykorzystane zasoby kulturowe znacznie wspomagają walory naturalne, dzięki czemu turysta może skorzystać z tego, co oferuje natura, jak również z walorów antropogenicznych, wzbogacających teren. Przeprowadzona analiza województwa świętokrzyskiego pod kątem turystyki wykazała z jednej strony bogate i zróżnicowane walory naturalne i kulturowe regionu a z drugiej nienależyte wykorzystanie potencjału małych miejscowości, wsi i miasteczek. Dlatego uznano, że należy podjąć działania, aby ten stan zmienić i stworzyć zintegrowaną ofertę turystyczną województwa świętokrzyskiego przy wykorzystaniu potencjału regionu.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Założenia wynikające z Planu Rozwoju Lokalnego Powiatu Kieleckiego

Wśród wielu celów strategicznych w dokumencie poruszono także kwestie propagowania i rozwoju różnych typów turystyki na terenie powiatu. Podkreślono także bogactwo przyrodnicze i kulturowe wspomnianego terenu. Do zadań z zakresu promocji dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki zaliczyć możemy:

- propagowanie i stymulowanie rozwoju turystyki i rekreacji;
- wytyczenie ścieżek pieszych i rowerowych w obrębie obszarów przyrodniczo-rekreacyjnych;
- wspieranie rozwoju turystyki kwalifikowanej;
- wspieranie rozwoju agroturystyki;
- przeprowadzenie kampanii promującej agroturystykę jako alternatywne źródło dochodów na obszarach wiejskich;
- organizowanie szkoleń z zakresu prawa gospodarczego, marketingu i promocji produktu turystycznego na obszarach wiejskich;
- rozbudowa bazy noclegowej w szkołach, schroniskach młodzieżowych;
- rozbudowa istniejących schronisk oraz budowa infrastruktury towarzyszącej;

- rozwój amatorskiego ruchu artystycznego;
- inicjowanie na terenie powiatu różnych form kultury muzycznej, plastyki, tańca, sztuki ludowej i folkloru;
- współpraca ze szkołami w zakresie powstawania nowych zespołów artystycznych i pomocy merytorycznej już działającym;
- rozwój czytelnictwa, sieci bibliotek.

4.3.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Powiatu Kieleckiego do 2030 r.

Strategia ujmuje główne zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego powiatu, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii rozwoju turystyki.

Pośród celów strategicznych oraz operacyjnych w dokumencie wyznaczono dziedzictwo kulturowe, jako

Cel szczegółowy 1.19. Zachowanie i utrwalanie historii i dziedzictwa kulturowego Powiatu:

Kierunek działań 1.19.1. Udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

Kierunek działań 1.19.2. Wspieranie działań mających na celu poprawę stanu i zachowanie kulturowego dziedzictwa materialnego i niematerialnego Powiatu

Kierunek działań 1.19.3. Prowadzenie edukacji i upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego

Kierunek działań 1.19.4. Wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego do promowania powiatu kieleckiego

Kierunek działań 1.19.6. Upowszechnianie dziedzictwa kulturowego wśród dzieci i młodzieży – wspieranie międzypokoleniowego przekazu dziedzictwa kulturowego

Kierunek działań 1.19.7. Wspieranie organizacji pozarządowych poprzez udzielanie dotacji w ramach otwartych konkursów mających na celu promocję dziedzictwa kulturowego

Kierunek działań 1.19.8. Organizowanie wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe np. gwarę, zwyczaje, obyczaje ludowe

Kierunek działań 1.19.9. Realizacja działań mających na celu zabezpieczenie istniejących zabytków w oparciu o kierunki wskazane w „Programie Opieki nad zabytkami Powiatu Kieleckiego na lata 2021 – 2024”

Cel szczegółowy 2.7. Atrakcyjny wizerunek Powiatu, jako miejsca prowadzenia aktywności gospodarczej i zamieszkania:

Kierunek działań 2.7.3. Wykorzystywanie unikalnych walorów przyrodniczych oraz dziedzictwa kulturowego do promocji powiatu kieleckiego

Kierunek działań 2.7.4. Wykreowanie cyklicznego wydarzenia wizerunkowego dla powiatu kieleckiego o zasięgu, co najmniej krajowym

Kierunek działań 2.7.5. Stała koordynacja działań promocyjnych w skali Powiatu

Pomiędzy kluczowymi projektami Strategii znalazła się także:

SKP.35. Organizacja wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Miedziana Góra)

5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Miedziana Góra

Studium obok innych dziedzin porusza m.in. zasoby kulturowe i przyrodnicze Gminy, wymieniając poszczególne obiekty lub działania w ramach obszarów chronionych:

W ramach ochrony przyrody na wyznaczonym obszarze **Suchedniowsko-Oblęgarskiego Parku Krajobrazowego** (Uchwała Nr XLIX/880/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie Suchedniowsko-Oblęgarskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu /Dz. Urz. Woj. Święt. z 2014 r. poz. 3154/), jako szczegółowe cele ochrony wymienia m. in.:

- g) zachowanie układów i obiektów zabytkowych, w tym pozostałości Staropolskiego Okręgu Przemysłowego, a także licznych miejsc pamięci narodowej;
- h) preferowanie zabudowy nawiązującej do regionalnej tradycji i otaczającego krajobrazu;
- i) zachowanie wartości historycznych, kulturowych i etnograficznych;
- j) zachowanie istniejących punktów i ciągów widokowych;
- k) ograniczanie negatywnego wpływu działalności gospodarczej na krajobraz.

W ramach **Podkieleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu** (POCHK, Uchwała Nr XIV/200/2015 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 7 września 2015r. w sprawie wyznaczenia Podkieleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu /Dz. Urz. Woj. Święt. z 2015 r. poz. 2655/), w strefie „B” (głównie kompleksów leśnych) i „C” (obszary poza strefami "A" i "B"; tereny zabudowy, użytkowane rolniczo, przekształcone przez człowieka) ustalono cele i działania, m.in. [kolejno takie same podpunkty h) dla strefy „B” i f) dla strefy „C”]:

- zachowanie wartości kulturowych obszaru;
- promowanie w budownictwie i zagospodarowaniu przestrzennym tradycyjnego stylu architektonicznego budownictwa,
- rewitalizacja obiektów zabytkowych,

– poszerzanie katalogu obiektów zabytkowych.

W ramach **rezerwatu przyrody nieożywionej „Kręgi Kamienne”** (Utworzony zarządzeniem MOŚZNiL z dnia 15 września 1994 r. /MP Nr 53 z 1994 r., poz. 450/, obwieszczenie Wojewody Świętokrzyskiego z 15 października 2001 r. /Dz. Urz. Woj. Święt. Nr 107, poz. 1270/, Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Kielcach z dnia 20 września 2017 r. w sprawie rezerwatu przyrody Kręgi Kamienne /Dz. Urz. Woj. Święt. z 2017 r. poz. 2906/) w Ćmińsku m.in.:

ochrona zabytków kultury materialnej, w postaci prehistorycznych kręgów kamiennych.

W ramach **zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Kaplica św. Barbary”**:

ochrona kaplicy p.w. św. Barbary, kapliczki św. Jana Nepomucena i otaczającego je kompleksu leśnego.

Wymieniono także szczególnie ciekawe obiekty przyrody nieożywionej ze śladami działalności gospodarczej człowieka. Są to:

Stanowisko dokumentacyjne piaskowców triasowych ze strukturami sedymentacyjnymi w nieczynnym kamieniołomie Wykień w miejscowości Ciosowa (Uchwała X/82/2003 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 3 grudnia 2003r. /Dz. Urz. Woj. Święt. z 2004 r. Nr 4, poz. 92/ zmieniona uchwałą Nr XXXIV/285/10 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 24 czerwca 2010 r. zmieniającą Uchwałę Nr X/82/2003 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 3 grudnia 2003r. w sprawie uznania za stanowisko dokumentacyjne /Dz. Urz. Woj. Święt. Nr 244, poz. 2411/).

Zapadliska dawnych szybów kopalnianych **Pomnika przyrody nieożywionej** w Miedzianej Górze (Nr rej. RDOŚ 194, Rozporządzenie 7/94 Wojewody Kieleckiego z dnia 4 sierpnia 1994 r.; Rozporządzenie Nr 276/2001 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 9 sierpnia 2001 r. /Dz. Urz. Woj. Święt. Nr 85, poz. 987 z 16.08.2001 r./)

dwa zapadliska – ślady szybów górniczych kopalń miedzi oraz hałdy ...

Strategia widząc bieżące potrzeby rozwoju uwzględniła przy celu eliminacji konfliktów przestrzennych oraz poprawy możliwości wyposażenia terenów w urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej także:

zachowanie „reliktów” tradycyjnej zabudowy wiejskiej, ważnego elementu tożsamości kulturowej gminy oraz respektowanie wymogów ochronnych w stosunku do obiektów i założeń wpisanych do rejestru zabytków;

Punkt ten znalazł się w sąsiedztwie szerzej rozumianych wartości rozwoju przestrzennego, obok punktów:

- wspieranie najlepszych przykładów adaptacji istniejących obiektów miejscowej zabudowy dla utrzymania charakterystycznych elementów układu ruralistycznego poszczególnych wsi;
- szczegółowe określenie w planach zagospodarowania przestrzennego zasad architektoniczno-budowlanych mających na celu poprawę estetyki zabudowy oraz uwzględnienie i utrwalenie tradycji budowlanych;

5.1.2. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Miedziana Góra

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego zostały ułożone i uchwalone dla każdego z sołectw Gminy Miedziana Góra. Składają się na nie Plany dla sołectw:

Bobrza (Uchwała nr XXII/167/2005 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 23 marca 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Bobrza na terenie Gminy Miedziana Góra z późn. zm.), **Cisowa** (Uchwała nr XXII/166/2005 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 23 marca 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Cisowa na terenie gminy Miedziana Góra z późn. zm.), **Ćmińsk Kościelny i Ćmińsk Rządowy** (Uchwała nr X/74/24 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 28 listopada 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Ćmińsk gmina Miedziana Góra z późn. zm.), **Kostomłoty Drugie** (Uchwała nr XXXII/253/06 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 28 kwietnia 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Kostomłoty II – część I na terenie Gminy Miedziana Góra z późn. zm.), **Kostomłoty Pierwsze** (Uchwała nr XXVI/207/05 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 19 października 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Kostomłoty I – część I na terenie Gminy Miedziana Góra z późn. zm.; Uchwała nr XXXV/301/14 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 18 czerwca 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Kostomłoty Pierwsze część 4 w Gminie Miedziana Góra z późn. zm.; Uchwała nr XIX/149/20 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 28 maja 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Kostomłotów Pierwszych „Część Wschodnia” - centrum z późn. zm.; Uchwała nr XVIII/149/16 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 15 czerwca 2016 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Kostomłoty Pierwsze "Część Wschodnia" na

terenie gminy Miedziana Góra - obszar II z późn. zm.; Uchwała nr VII/53/15 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 26 czerwca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Kostomłoty Pierwsze na terenie gminy Miedziana Góra - część IIA z późn. zm.), **Miedziana Góra** (Uchwała nr XXIII /165/2012 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 28 grudnia 2012 r. w sprawie zmiany Nr 6 w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego części sołectwa Miedziana Góra na terenie gminy Miedziana Góra z późn. zm.), **Porzecze** (Uchwała nr XV/112/2004 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 25 czerwca 2004r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Porzecze na terenie Gminy Miedziana Góra z późn. zm.), **Tumlin-Wykień** (Uchwała nr X/78/15 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 24 września 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Tumlin na terenie gminy Miedziana Góra z późn. zm.), **Przyjmo** (Uchwała nr XV/114/2004 Rady Gminy w Miedzianej Górze z dnia 25 czerwca 2004r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Przyjmo na terenie Gminy Miedziana Góra z późn. zm.).

Plany przyjęły ogólne zasady postępowania dla obiektów oraz obszarów uwzględnionych w Rejestrze Zabytków Województwa Świętokrzyskiego jak i Gminnej Ewidencji Zabytków. Obiekty zostały wymienione, podobnie jak została wyznaczona strefa ochrony konserwatorskiej i określone zasady mające na celu ochronę, zachowanie i konserwację dziedzictwa kulturowego, na które składają się wszystkie wymienione obiekty zabytkowe, w tym krajobrazy kulturowe oraz dobra kultury współczesnej.

Działania dotyczą obiektów oraz zespołów posiadających rangę historyczną i wartości ważne do zachowania dla następnych pokoleń, w tym przykładów budownictwa ludowego oraz lokalnych tradycji, zachowania ich naturalnego otoczenia, tj. układów i założeń urbanistycznych oraz zieleni towarzyszącej, właściwego wykorzystania obiektów zabytkowych i historycznych w dostosowaniu do aktualnych potrzeb, lecz w sposób niekolidujący i niestanowiący zagrożenia dla konstrukcji i substancji zabytkowej. Do tych działań włączono także miejsca pamięci narodowej. Podobnie plany biorą pod ochronę przydrożne krzyże i kapliczki (nie zawsze wymienione).

Podobne działania objęły zabytki archeologiczne, które wymieniono i dla których wyznaczono strefę ochrony biernej. Zakazano przekształceń lub użytkowania w sposób mogący zmienić lub spowodować zniszczenie obiektów archeologicznych i nawarstwień kulturowych. W przypadku prowadzenia prac ziemnych lub zmiany charakteru

prowadzenia działalności zobowiązano do zapewnienia warunków przeprowadzenia badań archeologicznych.

Obowiązującym do chwili wejścia w życie niniejszego Programu był „Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Miedziana Góra na lata 2018-2021”, przyjęty Uchwałą nr XXXII/305/17 Rady Gminy Miedziana Góra z dnia 28 grudnia 2017 r., oraz uaktualniona ewidencja zabytków w postaci kart adresowych, przyjęta Zarządzeniem nr 32/2019 Wójta Gminy Miedziana Góra z dnia 17 kwietnia 2019 r.

5.1.3. Strategia rozwoju gminy Miedziana Góra do roku 2030

Jak głosi hasło dokumentu:

„Misją Strategii Rozwoju Gminy Miedziana Góra do roku 2025 jest wsparcie działań samorządu gminnego oraz wszystkich lokalnych środowisk w realizacji przedsięwzięć prowadzących do zrównoważonego rozwoju Gminy, poprzez inspirowanie i koordynowanie działań związanych z rozwojem społecznym i gospodarczym gminy przy uwzględnieniu uwarunkowań środowiskowych. Strategia Rozwoju Gminy powinna przyczynić się do mobilizacji kapitału społecznego, rozwoju potencjału kulturowego gminy oraz do wykreowania gminnego produktu turystyczno-rekreacyjnego o zasięgu regionalnym”.

Dokument został przyjęty uchwałą Rady Gminy Miedziana Góra nr LXXIV/506/24 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Gminy Miedziana Góra do roku 2030 w swoich zapisach odnosi się do wszystkich aspektów rozwoju gminy posiada również, jako ważną część składową analizę strefy kultury i rekreacji. W analizie zapisano słabe i mocne strony we wspomnianym obszarze:

Mocne strony

1. Unikatowe w skali regionu i kraju pozostałości zabytku, jakim jest Zakład Wielkopięcowy w Bobrzy (1826-1831).
2. Dobrze rozwinięta infrastruktura sportowa, w tym place zabaw i siłownie zewnętrzne
3. Walory przyrodniczo-krajobrazowe z licznymi osobliwościami przyrody sprzyjające rozwojowi turystyki i rekreacji (możliwy rozwój szlaków i tras turystycznych, sportów zimowych, kolarstwa)
3. Położenie w pobliżu dużych atrakcji turystycznych Kielc i województwa świętokrzyskiego.

Słabe strony

1. Brak bazy lokalowej do funkcjonowania placówki bibliotecznej i działalności instytucji kultury.
2. Brak rozbudowanej oferty turystycznej.
3. Słabe wykorzystanie walorów przyrodniczo - krajobrazowych gminy pod kątem rozwoju turystyki i rekreacji.

W przypadku szans i zagrożeń, jakie diagnozuje analiza zdefiniowano:

Szanse

1. Dalsze promowanie i propagowanie działalności kulturowej, w tym poszerzanie działalności instytucji kultury.
2. Renowacja i/lub adaptacja obiektów zabytkowych.
3. Wzrost znaczenia turystyki, jako istotnego sektora gospodarki w gminie (rozwój turystyki biznesowej, kulturowej, przyrodniczej i kwalifikowanej, wypoczynkowej, w tym wpisanego w następnym punkcie dokumentu toru wyścigowego „Kielce”).

Zagrożenia

1. Ograniczenie wydatków na działalność kulturalną
2. Zły stan techniczny Zakładu Wielkopieczowego w Bobrzy
3. Rozmyta odpowiedzialność za stan zabytków.
4. Brak spójnej strategii rozwoju sektora turystyki w gminie (powiązanie gminnej oferty turystycznej z sektorem prywatnym).

Zauważając walory wypoczynkowe, rekreacyjne i sportowe dostępne na terenie Gminy Miedziana Góra założono:

Cel operacyjny 3 (a w nim m.in.)

- Rozszerzanie oferty instytucji kultury oraz organizacji działających w tym obszarze;
- Budowanie tożsamości kulturalnej i ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego;
- Rozwój systemu informacji turystycznej;

Organizacja imprez/ wydarzeń kulturalnych oraz rozrywkowych, w tym promujących tradycje regionalne;

- Rozwój systemu informacji turystycznej;

Rozbudowywanie i modernizacja ogólnodostępnej bazy sportowo-wypoczynkowej;

- Zbudowanie zróżnicowanej oferty turystycznej w zakresie aktywnego wypoczynku i spędzania wolnego czasu o każdej porze roku;
- Rozbudowa „małej” infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej z dostosowaniem do potrzeb osób z niepełnosprawnością (plac zabaw, skatepark, zagospodarowane tereny zielone, altany, miejsca grillowe), w tym integracyjnego placu zabaw z elementami edukacji ekologicznej i regionalnej, siłowni zewnętrznych i innych, ogólnodostępnych obiektów sportoworekreacyjnych;
- Zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych - dostosowanie obiektów dziedzictwa kulturowego do funkcji turystyczno-kulturowych;
- Zagospodarowanie pozostałości Zakładu Wielkopicowego na cele turystyczno-rekreacyjne wraz z zagospodarowaniem terenu;
- Promocja i wykorzystanie obiektów zabytkowych;
- Realizację/ wyznaczenie szlaków i tras turystycznych (pieszych, rowerowych, kajakowych, narciarskich) i miejsc wypoczynku na trasach, w tym ścieżek dydaktycznych wraz z zagospodarowaniem miejsc docelowych m.in. tarasy widokowe, wiaty turystyczne;
- Wykorzystanie nowych technologii w obsłudze turystyki (np. kody QR, rozszerzona rzeczywistość, aplikacje smartfonowe, wirtualne spacer);

Cel operacyjny 6. Efektywne wykorzystanie potencjałów turystycznych:

- Wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja i udostępnianie zbiorów i zasobów archiwalnych);
- Wspieranie działalności organizacji i stowarzyszeń, w zakresie promowania kultury; –
Wspieranie działalności indywidualnej, w tym artystów i rzemieślników twórców, zespołów regionalnych, kół gospodyń wiejskich oraz innych organizacji i stowarzyszeń związanych z kulturą i twórczością;
- Rozwijanie turystyki weekendowej;
- Tworzenie punktów widokowych i infrastruktury towarzyszącej;

- Rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej, tworzenie produktów turystycznych na bazie lokalnego dziedzictwa ze szczególnym uwzględnieniem: Zakładu Wielkopieczowego w Bobrzy;
- Prowadzenie zintegrowanych działań promocyjnych i informacyjnych, organizację wydarzeń, imprez i projektów kulturowych, opartych o tradycje i specyfikę regionu;
- Zawiązanie współpracy partnerstwa (gminy partnerskie) w celu wymiany kulturalnej, gospodarczej i informacyjnej.
- Rozwój oferty turystycznej opartej na potencjale dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego; – Zagospodarowanie terenów leśnych i wyposażenie ich w elementy małej architektury;
- Wyznaczanie i znakowanie szlaków turystycznych pieszych i rowerowych;
- Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji społecznych, kulturalnych, historycznych, edukacyjnych;
- Modernizacja i remonty obiektów o wartościach kulturowych (obiektów niewpisanych do rejestru zabytków oraz nieujętych w ewidencji zabytków);
- Wspieranie prac konserwatorskich, w tym restauratorskich, renowacyjnych i rewitalizacyjnych obiektów i obszarów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków).

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Prehistoria

Okres występowania człowieka dzielimy na epoki, następujące kolejno po sobie okresy różniące się typem gospodarki, materiałem do produkcji narzędzi lub kulturą, diametralnie posuwającymi człowieka naprzód cywilizacyjnie. Oczywiście z powodu dość dużych odległości, nowinki na ziemi dzisiejszej Polski docierały z pewnym opóźnieniem.

Najstarszą epoką występowania człowieka był paleolit, który na ziemiach polskich rozpoczął się ok. 400 do 500 tysięcy lat temu. Trwająca do ok. 10 tysięcy lat temu epoka zakończyła się ustąpieniem lodowców i ociepleniem klimatu. Miało to miejsce między 12 a 10 tysięcy lat temu. Następne epoki, mezolit i neolit, współistniały, choć

były reprezentowane przez różne kultury i typy gospodarek. Epokę kamienia zamykał eneolit, czas pojawienia się miedzi, jako surowca produkcji narzędzi, ok. 5200 lat temu. 2200 lat temu nastąpiła epoka brązu, bardzo zróżnicowana wewnątrz przez najróżniejsze kultury ludzi, nieustannie wymieniające się na terenach polskich i ewoluujące we własnym zakresie. Cały czas w użyciu był kamień, jako surowiec podstawowych narzędzi.

Nielicznie reprezentujące na terenie Gminy powyższe okresy stanowiska archeologiczne pokazują jednak bytność ludzi w neolicie w Bobrzy, Ćmińsku, Porzeczcu i Tumlinie-Wykieniu, a więc głównie w pobliżu rz. Bobrzy oraz w dogodnym do obrony miejscu.

Średniowiecze

W okresie późnego średniowiecza pojawiają się dokumenty z zapisami niektórych miejscowości na obszarze Gminy. Kostomłoty już w 1355 r., Bobrza w 1390 r., kiedy bp krakowski Jan przenosi wieś na prawo niemieckie i nadaje sołtysostwo Marcinowi.

W epoce tej eksploatowane były nadal złoża rudy miedzi oraz lokalne piaskowce, które stały się podstawą gospodarki lokalnej w następnej epoce.

W 1241 r. kraj spustoszył wielki najazd mongolski. Według lokalnych tradycji zagony Bajdara, zapuściły się także na tereny miedzianogórskie, w pobliżu Góry Grodowej za wałami, której lokalni mieszkańcy znaleźli schronienie.

Po najazdach mongolskich, zawierusze zjednoczenia państwa kończącego okres rozbitcia dzielnicowego oraz wojen z Zakonem Krzyżackim, kraj zaczął się rozwijać i nastąpił wzrost liczby ludności. Częściowo widać to także w materiale archeologicznym, wczesnośredniowieczne pozostałości osadnictwa widoczne są w Bobrzy, natomiast późnośredniowieczne w Kostomłotach Pierwszych, Miedzianej Górze, Porzeczcu oraz Tumlinie-Podgrodziu.

Nowożytność

Obszar dzisiejszej Gminy w okresie staropolskim znajdował się w powiecie chęcińskim województwa sandomierskiego. Wszystkie miejscowości między rzekami Bobrzą a Silnicą należały do biskupów krakowskich.

Początkowo działały tu dwie parafie, jedna w Kielcach, obejmująca swoim zasięgiem teren do rz. Bobrzy na wysokości Oblęgorka, na północ od Miedzianej Góry i Kostomłotów I. Pozostałe na północ miejscowości podlegały parafii w Tumlinie, gdzie

kościół bliższy górnikom i hutnikom w 1599 r. ufundował bp. krakowski Jerzy Radziwiłł. Podział ten zmienił się ok. 1646-1649 r. wraz z budową świątyni w Ćmińsku.

Początkiem Miedzianej Góry zapewne była osada górników wydobywających miedź. Tą działalność datuje się na pocz. XIII w. lub lata 1590-1592 i odkrycie miedzi przy poszukiwaniu rud żelaza. Poza miedzią wydobywano tu także żelazo i ołów. Położenie terenu Gminy Miedziana Góra na geologicznie bogatym terenie zaowocowało przemysłem, który ostatecznie dał nazwę miejscowości Miedziana Góra jak i nadał okolicy charakter, z którego jest ona znana do dziś. Trzeba nadmienić, że bogactwo to szło w parze z trudnymi warunkami przyrodniczymi (o czym niżej), historyk Witold Kula nazwa je wąskim gardłem.

Rudy żelaza i miedzi, występujące między warstwami wapienia i kwarcytu były tu szczególnie bogate. Ciągące się od Miedzianej Góry przez Ławeczną Górę do Bobrzy złoża zaczęto eksploatować na pocz. XIII w. Dały one także przemysłowy charakter terenom na południe z Kostomłotami i Niewachlowem włącznie. Pokład rudy był bardzo nierównej grubości, gdzieś tam, jako glinka ledwie zauważalna niewidoczna między dwoma prawie stykającymi się warstwami, w innym jak szyb kopalniany „Stanisław” przewyższała 25m. Pokłady rudy składały się z pięciu różnych warstw glin i wapieni marglowych: popielatego lub czarnego iłu wapnistego na wapieniu podkładowym – zawierającego najważniejsze rudy miedziane. Następnie występują żółto-szare margle, czasem wapienie marglowe o zabarwieniu brunatnym i czerwonym – warstwa z rzadka występującymi gniazdami żelazcowymi, zielenią miedzianą, malachitem i azurytem. Nad nią tzw. lokalnie popielica – mieszaniny ochry żelaznej i węgla wapnia koloru ochrowo-żółtego, zawierająca niewiele, 1-4% miedzi. Kolejną warstwą są ily czarne, żółte, ruda żelazna oraz ily czerwone występujące w tej kolejności i zawierające siarkowe rudy miedziane w ily czarnym oraz umbrę i żółtą ziemię w ilych pozostałych – są to najbogatsze warstwy zawierające rudę w okolicy. Warstwy te przykrywają ily białe przechodzące w kwarcyt. Warstwa ily rudonośnych bywała nazywana „kuwiną” – nazwa oznaczająca jednostkę stratygraficzną pomiędzy dolnym dewonem (piętro ems) a środkowym (piętro eifel) – odkrytego na terenie Gór Świętokrzyskich przez Dmitrija Sobolewa na pocz. XX w.

Właścicielami złóż do XVIII w. byli rezydujący czasem w Kielcach biskupi krakowscy, miedź z ich dóbr posłużyła, jako blacha dachowa zamku królewskiego w Krakowie po jego pożarze w 1595 r. Biskupi wydzierżawiali kopalnie kolejnym przedsiębiorcom. Jednym z pierwszych był Georg Winter z Lipska, w 1595 r.

dzierżawiący od biskupa krakowskiego i właściciela tych ziem 20 działek na okres 15 lat, z prawem wydobywania miedzi, ołowiu, potencjalnie srebra i złota, a także wytopu metali, w tym spiżu. Sam Winter zapewne zniechęcony trudnym terenem i częstymi zalewami sztolni ustąpił miejsca innym przedsiębiorcom i spółkom, które w ciągu następnych lat rozbudowały lokalny przemysł, którego wydobywanie szacowano na poziomie 120-180 ton rocznie, a które jednak zmniejszało się do 60 t. i mniej w ciągu kolejnych lat.

Równolegle zainteresowanie terenami w okolicy wykazali także Włosi, byli to bracia Wawrzyniec i Jan Andrzej Cacchia, synowie Jana Marii – budowniczego pieca w samej Bobrzy. Zapewne z wydatną pomocą swojego trzeciego brata, Hieronim – lekarz i bibliotekarz królewicza Władysława, syna Zygmunta III, znanego także biskupowi krakowskiemu Piotrowi Tylickiemu. Wawrzyniec miał wyrazić zainteresowanie wydobywaniem żelaza i wytopem go w trzech miejscowościach nad Bobrzą, w samej Bobrzy, w Świątełku i Kołomaniu na terenie obecnej gminy Zagnańsk. Kuźnica w Świątełku produkowała 125 ton rocznie. Po śmierci Wawrzyniec spoczął w kościele w Tumlinie.

Fabryki w Bobrzy w 1630 r. przeszły w ręce Jana Gibboniego, jednego ze sprowadzonych tu włoskich pracowników, który dzięki wiedzy i zdolnościom w ciągu lat zdołał wejść w spółkę z innymi Włochami oraz lokalnymi właścicielami, z czasem samemu stając się dzierżawcą zakładów górniczo-hutniczych w Miedzianej Górze. Gibbolni rozszerzał działalność, ok. 1641 r. zbudował wielkie piece, na interesującym nas terenie lub nabył huty w Kostomłotach i Niewachlowie, a także kuźnicę w Ćmińsku. Za swoje osiągnięcia (także wykraczające poza teren obecnej Gminy Miedziana Góra) uzyskał polskie szlachectwo, dostąpił urzędów w tym podwojewody częcińskiego, jego dobra przejął jego syn Jakub.

Przedsięwzięcie w Bobrzy uległo zniszczeniu w czasie Potopu 1655-1658, skutkiem czego piec został przeniesiony do Humra.

Innymi pracownikami Caccich byli Jan Maria Guarischino i Bernard Servalli. Ten ostatni uzyskał od Zygmunta III w 1646 r. dwudziestopięcioletnią dzierżawę kuźnic w Ćmińsku. Przywilej mówiący także o dwóch łanach ziemi był obarczony nakazem wybudowania kościoła, który powstał jako istniejący dzisiaj kościół p.w. Św. Trójcy.

Innym z kolei Jakub Salvini, budowniczy kopalni w Górze Ławęcznej, gdzie w górze tej nazwy od 1613 r. eksploatowali rudę żelaza, w korelacji z uruchomieniem wielkiego pieca w Bobrzy. Czasem wydobywanie było większe od mocy przerobowych wielkiego pieca. Salvini w 1628 r. zdołał także otworzyć kopalnię w Miedzianej Górze.

W 2. poł. XVIII w. kopalnie miedzianogórskie były już opuszczone a szyby zasypane. Jednak w okolicy Miedzianej Góry wielokrotnie w ciągu następnych lat powracali poszukiwacze i inżynierowie, badający czy jest możliwa reaktywacja wydobycia, może na nieodkrytym złożu. Będąc dobrej myśli po wizytacji tych terenów i zbadaniu próbek Komisja Kruszcowa w 1782 r. zdecydowała o próbie wznowienia wydobycia, czego owocem było 5 nowych szybów sięgających 55 m w głąb ziemi: „Stanisław August”, „Św. Józef”, „Św. Antoni”, „Św. Krzysztof” i „Św. Wencelsaw”. Pracę w zakładzie znajdowali czołowi specjaliści dziedziny w Europie, jednak wynikiem pracy z lat 1785-1788 było tylko 26 t. słabej jakościowo miedzi, 26 t. barwnika glejty (tlenku ołowiu), 7 t. spiżu, 5 t. ołowiu, 2 t. wotriolu (uwodnionego siarczanu miedzi lub kwasu siarkowego). Niemniej miedź miedzianogórska znalazła zastosowanie w mennicy królewskiej, gdzie wybijano z niej grosze, półgrosze i trojaki oraz jako materiał produkcji naczyń, broni, dzwonów i blachy dachowej.

Stanisław August Poniatowski zawitał do Miedzianej Góry 10 lipca 1787 r. Oglądał zakład i samą pracę, odwiedzając także okolicę, Niewachłów, Karczówkę i inne. 13 lipca uroczyście wbił kilkakrotnie rydel pod nowy szyb kopalni.

Najlepszy rok działalności przypadł na następny, 1788 r., jednak prace były coraz mniejsze, nigdy też nie przyniosły realnego dochodu.

Okres rozbiorów

Mimo to po III rozbiorze nowe władze austriackie zdecydowały się w 1797 r. ponownie uruchomić działalność, którą prowadzili ci sami robotnicy i inżynierowie, z wyjątkiem kierownika prac, Soldenhoffa, po którego czasie zakład był obciążony długami. Zaborcy spodziewali się srebra, miedzi, cynku i antymonu, a po pewnym czasie do poszukiwań sprowadzili także górników z Węgier. W latach 1797-1806 kosztem 50 000 złotych reńskich udało się zebrać 800 t. nieprzerobionego kruszcu. Zaborcy wyrażali wielką chęć eksploatacji, a z tego okresu pochodzą historie o „skarbach w Szybiskach” – odkrytych rudach w szybach odwadniających miedzianogórskie kopalnie, znajdujące się w Kostomłotach.

Bywający często w okolicy Miedzianej Góry Stanisław Staszic również był pełen nadziei i po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. wraz ze zmianą władzy i przejściem kopalni na rzecz skarbu państwa w Warszawie i pod nadzór Głównej Dyrekcji Górniczej w Kielcach rozpoczęto kolejny okres wzmożonej aktywności w okolicy.

Nowa kopalnia, „Zygmunt” eksploatowała teren o powierzchni ok 500 na 35-80 m, a jej szyby penetrowały cztery poziomy dochodząc nawet do głębokości 90 m. Powstała w oparciu o bieżącą wiedzę i sztukę górniczą, wszystkie jej wyrobiska były obudowywane drewnem, filary pozwalały bezpieczniejszemu, pewniejszemu, ale i w lepszych warunkach wydobywać urobek. Dodatkowo przez pewien czas kopalnia była dość sucha, a niewielkie ilości wody usuwała maszyna parowa w szybie „Jan”. Dla dodatkowego odwodnienia planowano zbudować nową sztolnię odwadniającą znad Sufragańca pod Niewachłowem.

W 1824 r. Ministerstwo Skarbu w Warszawie przejmuje bezpośrednią kontrolę nad przemysłem wydobywczym a Ksawery Drucki-Lubecki – Minister Skarbu postanawia zamknąć kopalnię z utrzymaniem lokalnego wydobycia rudy żelaznej. Spowodowane to był niewielkimi osiągnięciami, w okresie 1817-1827 z 2800 wydobytej rudy otrzymano zaledwie 235 t. miedzi.

Swojego szczęścia próbował jeszcze Kazimierz Kossowski, pracujący w Zagłębiu Dąbrowskim inżynier był pewien, że okolica kryje nadal nieznanne i bogate złoża srebra i miedzi. W celu ich poszukiwań i eksploatacji zakładał spółkę w 1846 r. a następnie 1851 r. Niestety oba przedsięwzięcia cierpiały na niedobór kapitału.

Owocniejsze były przedsięwzięcia związane z rudą żelaza w Miedzianej Górze. Żelazo eksploatowano jednak płycej, do głębokości ok. 25 m, ale także i dłużej. Między 1816 a 1833 r. wydobyto ok. 9800m³ rudy, po czym wstrzymano wydobycie do 1840 r. ze względu na trudne warunki i ciągłe problemy z zalewaniem. W 1837 r. przemysł wydobywczy w regionie zaczął przejmować kapitał prywatny i prace prowadzono do 1870 r.

W okolicy, jeszcze w XVIII w. wykorzystywano także glinę ogniotrwałą. W 1962 r. otworzono fabrykę naczyń fajansowych, która działała roku następnego.

Rudy szukano także w nieodległej Ławęcznej, gdzie także swego czasu eksploatowano miedź. W latach 1825-1826 odkryto złoża, które oceniano na bogatsze, bo zawierające nawet 30-40% żelaza. Niestety problem zalewających kopalnię wód spowodował jej zamknięcie 1830 r. Powtórnie otwarta w 1838 r. działała tylko dwa lata.

Ostatnim etapem przed odzyskaniem niepodległości było uruchomienie miedzianogórskiej kopalni przez władze okupacyjne Austro-Węgier. Poza uruchomieniem szybu „Stanisław”, który doszedł do głębokości 85 m. Austriacy przebili także dwa nowe, z których jeden zagłębił się zbliżając do 100 m. W latach 1915-1918 zdołano wydobyć 1425 t rudy.

Austriacy szukali także ołowiu. W tym celu otworzyli kopalnię w Laskowej na zachód od Kostomłotów II.

XIX wiek to nie tylko okres dalszej, chociaż zmniejszającej się działalności wydobywczej. Cały podzielony kraj i jego społeczeństwo wielokrotnie zrywało się w powstaniach, buntach i rewolucjach przeciwko zaborcom. Jedną z bitew powstania styczniowego, 10 czerwca 1863 r. była Bobrza, gdzie w murach oporowych zakładu wielkopieczowego bronił się pułkownik Dionizy Czachowski, odpierającтаки wojsk rosyjskich Ksawerego Czengiery'ego, naczelnika wojennego powiatów kieleckiego, opatowskiego i sandomierskiego. Ośmiu poległych powstańców pochowano na cmentarzu w Ćmińsku.

Okres międzywojenny i II wojna światowa

Odzyskanie niepodległości wiązało się z przejęciem projektów użytkowanych lub nadzorowanych przez zaborców. W przypadku obszarów nad rzeką Bobrzą dziedzictwa sterowanego z Petersburga Królestwa Polskiego i ostatnich lat okupacji Austro-Węgier.

Działalność kopalnictwa miedzianogórskiego oparła się ponownie na szybie „Stanisław”, który poszerzono o chodnik w kierunku północno-wschodnim, natrafiając na dwa użytkowane wcześniej, ale niezasypane chodniki innych szybów. Te poszerzono i z nich ponownie prowadzono prace poszukiwawcze, opuszczając kopalnię w 1922 r. Poszukiwawcze odwierty prowadzono na Miedzianej Górze jeszcze w połowie lat 30., a pewne prace podjęli także Niemcy w okresie okupacji.

W tym czasie gęsto zalesione tereny województwa kieleckiego były schronieniem i baza wypadową wielu grup partyzanckich, do których należało wielu lokalnych patriotów. Między nimi znalazł się także podporucznik Zbigniew Kruszelnicki „Wilk”. Młody, zaledwie 22 letni dowódca oddziału dywersyjnego prowadził brawurową działalność, od lutego 1944 r. przebijając się z podwładnymi w niemieckie mundury prowadził akcje porywania niemieckich żołnierzy i oficerów, a także ich wozów – co było ewenementem w skali kraju. Kruszelnicki i dwaj towarzyszący mu żołnierze z oddziału zginęli 5 czerwca 1944 r. w podobnej akcji zdobycia niemieckiego samochodu.

Pół roku później, w połowie stycznia przez tereny województwa przetoczyła się Armia Czerwona 1. Frontu Ukraińskiego w operacji wiślańsko-odrzańskiej. Po zdobyciu Kielc 15 stycznia 3. Armia Gwardyjska gen. por. Dmitrija Leluszenki starła się z oddziałami Gen. Walthera Nehiriga nad Bobrzą w nocy z 16 na 17 stycznia. 283

poległych żołnierzy radzieckich pochowano we wspólnej mogile na cmentarzu w Ćmińsku. Zbiorowa mogiła niemiecką w lasach na Dąbrówce w 2004 r. przeniesiono w inne miejsce. W bitwie pancерnej ucierpieli mieszkańcy Porzecza, których wiele zginęło. Pozostałości bitwy, m.in. samochody oraz akumulatory były wykorzystywane jeszcze wiele lat po wojnie, m.in. w OSP w Ćmińsku.

Powojnie

Okres górnictwa metalowego i hutnictwa skończył się na terenie Gminy Miedziana Góra w XX w., ale nowa rzeczywistość i nowe potrzeby oznaczały także nowe zagadnienia przemysłu wydobywczego. Taką okolicznością była potrzeba posiadania broni jądrowej oraz jądrowej energetyki, które opierały się o pierwiastki rozszczepialne, m.in. uran. Do znanych miejsc wydobywania uranu w Polsce należą Dolny Śląsk oraz kopalnia pirytu Staszic w Rudkach pod Nową Słupią. Ale teren Gminy Miedziana Góra był także miejscem, gdzie radzieccy specjaliści prowadzili poszukiwania atomowego paliwa na potrzeby Związku Radzieckiego, być może pod przykrywką Krakowskiego Przedsiębiorstwa Geologicznego Surowców Hutniczych. W 1952 r. wykonano pomiary radiometryczne radonu (Rn), promieni gamma (γ), oraz odwierty i rowy. Badania wykazały istnienie rudy uranowej w postaci żyłek czarni uranowej (uraninitu) w czarnych i szarych glinach w wysokości średnio 0,009%, punktowo czasem 0,05%. Zawartość uranu w hałdach dawnych kopalń sięgała 0,18-20%.

Podziały administracyjne

Teren dzisiejszej Gminy Miedziana Góra był zawsze związany z Kielcami, a okolica z istniejącym tu księstwem następnie województwem sandomierskim. Po rozbiorach austriackie posiadłości III rozbioru zostały zorganizowane w Nową Galicję, a w Księstwie Warszawskim, które po wygranej wojnie z Cesarstwem Austrii w 1809 r. zdobyło m.in. tereny między Wisłą a Pilicą znalazły się w powiecie kieleckim departamentu radomskiego. Po wojnach napoleońskich i Kongresie Wiedeńskim tereny te nadal w powiecie kieleckim należały do województwa krakowskiego z siedzibą w Kielcach (1816-1837), następnie guberni kieleckiej (krakowskiej do 1841), guberni radomskiej (1845-1867, z przerwą w okresie powstania styczniowego) i ponownie kieleckiej (1867-1914). W latach okupacji austro-węgierskiej (1915-1918) podstawowa jednostką administracji pozostał powiat, nadrzędnymi, grupującymi kilka powiatów były okręgi wojskowe i sądowe. W 2. poł. XIX w. Gmina w Niewachlowie składała się

z miejscowości: Cegielnia, Czarnów, Karczówka, Kostomłoty, Miedziana Góra, Niewachłów, Oblęgórek (ówczesna nazwa), Pietraszki, Porzecze, Szczukowskie Górki.

Podział administracyjny wprowadzony w okresie zaborów został w dużej mierze utrzymany po 1918 r. w nowym województwie kieleckim. Do przedwojennej gminy Niewachłów należały wsie, kolonie i folwarki: Białogon, kol. Białogon Pietraszki, Cegielnia, folw. Czarnów, Czarnów Klasztorny, Czarnów Skarbowy, kol. Głębozka, kol. Grochówka, stacja kolejowa Kielce II, Kostomłoty, Miedziana Góra, Niewachłów, osobno wieś i folwark Oblęgórek (ówczesna nazwa), Pakosz, Porzecze, Psiarnia (do 1916, włączona do Kielc), osobno wieś i leśniczówka Szczukowskie Górki.

W powojennej rzeczywistości w jej skład wchodziły gromady: Białogon, Czarnów, Kostomłoty I, Kostomłoty II, Miedziana Góra, Niewachłów I, Niewachłów II, Oblęgorek, Porzecze, i Szczukowskie Górki. Gminę Niewachłów zniesiono 29 września 1954 r. (w ramach reformy znoszącej gminy w ogóle).

Gminę na tym terenie reaktywowano 1 stycznia 1973 r. (reformą przywracającą podział na gminy)¹, tworząc Gminę Miedziana Góra. Reforma utworzyła Gminę w większym niż jej obecny kształcie. Do nowoutworzonej jednostki administracyjnej należały nadal Niewachłów I i II, włączone do Kielc w 1979 r.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Charakterystyka wartości środowiska kulturowego gminy

Podjmując zagadnienie omówienia krajobrazu kulturowego terenów Gminy Miedziana Góra, należy kilka słów poświęcić naturalnym jego elementom. Tereny wspomnianej gminy leżą na obszarze Wzgórz Tumlińskich, znajdujących się pomiędzy Pasmem Oblęgorskim a Pasmem Masłowskim, ze szczytami Ciosowa, Kamień, Bukowa, Skalka, Wykieńska, Grodowa. Na południe rozciągają się Wzgórza Kostomłockie. Krajobraz jest dość urozmaicony, spotykamy tu doliny rzeczne Bobrzy, Sufragańca i ich dopływów, oraz wysokie wzniesienia, poprzecinane płaskimi terenami łąk i pól uprawnych.

Obszar gminy posiada krajobraz wiejski, ale miejscowości są dobrze zurbanizowane, zwłaszcza okolice Miedzianej Góry i Kostomłotów. Wydaje się, iż tradycyjne rolnictwo nie stanowi już dominującego środka utrzymania mieszkańców, gospodarstwa rolne są coraz mniej liczne a znaczący procent zabudowy mieszkalnej jest

¹ Ustawa z dnia 29 listopada 1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych. Dz.U. z 1972 r. nr 49, poz. 312.

efektem przenoszenia się ludności pobliskich Kielc na teren gminy. Tradycyjne gospodarstwa zostały też wyparte przez zabudowę wyłącznie mieszkalną, bowiem duża część mieszkańców życie zawodowe wiąże z terenami poza gminą, przez co następowała powolna wymiana starej zabudowy na nową, niezwiązaną z rolnictwem. Można, więc stwierdzić, iż obszary gminy mają typowy krajobraz rolniczo-osadniczy, przy czym dużą rolę odgrywa tu aglomeracja Kielc. Pierwotnie obszar gminy był pokryty gęstymi lasami, a osady znajdowały się na dość mało zaludnionym terenie. Przełom przyniósł wiek XIX, kiedy to na masową skalę wydobywano tu rudę żelaza. Przemysł hutniczy, którego pozostałości do dziś mamy szczęście oglądać potrzebował nie tylko rudy, ale i drewna, przez co zmniejszała się pokrywa leśna okolicy. Poprzednie tereny leśne zastępowały łąki i pola uprawne zaś osadnictwo się intensyfikowało. Wydaje się, że krajobraz pierwotny uległ przekształceniu głównie za sprawą wycinki lasów i jest on częściowo przekształcony. Gmina posiada wiele terenów chronionego krajobrazu zwłaszcza na terenach zalesionych wzgórz przykładem Góra Buchcinej.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Prócz naturalnych elementów krajobrazu kolejną jego częścią składową są przejawy działalności człowieka a szczególnie zabytki nieruchome. Na terenie gminy wyróżniamy ich kilka rodzajów, należy przy tym stwierdzić, że zabudowa o charakterze zabytkowym w przypadku omawianego terenu jest dość typowa dla obszarów wiejskich naszego regionu. Pośród grup zabytków będących składową krajobrazu kulturowego gminy wyróżniamy obiekty:

Sakralne

Jednymi z najcenniejszych zabytków Gminy są obiekty sakralne, bowiem powstały najwcześniej i wykazują dużą wartość kulturowo- krajobrazową.

Pośród zabytków związanych ze sferą sacrum, możemy wyróżnić trzy podgrupy. Pierwsza to kościoły z czasów historycznych, z których na terenie Gminy możemy wskazać kościół p.w. św. Trójcy i Matki Boskiej Szkaplerznej w Ćmińsku. Jest to obiekt o dużej wartości historycznej i krajobrazowej.

Na uwagę na terenie gminy zasługuje druga grupa zabytków sakralnych, a mianowicie kaplice, które wyróżniają się dużą wartością z uwagi nie tylko na historię, ale także położenie na szczytach gór. Są to kaplica Przemienienia Pańskiego w Kostomłotach Pierwszych na Górze Jana, kaplica Przemienienia Pańskiego

w Tumlinie-Wykieniu na Górze Grodowej, oraz kaplica św. Barbary w Miedzianej Górze na Górze Buchcinej. Kaplice, o których mowa, stanowią swego rodzaju terenowe punkty wspomagające rozwój kultu religijnego poza siedzibami parafii.

Zabytki techniki

Jedną z cech wyróżniających tereny gminy są zabytki techniki, reprezentowane znacząco. Rozległy i liczny w osobne obiekty zespół wielkopiecowy w Bobrzy stanowi wizytówkę Gminy i zawiera ciekawe z punktu widzenia zarówno historii gospodarczej jak i turystyki obiekty z murem oporowym oraz składem węgla na czele.

Bogata historia wydobywania i hutnictwa nie zostawiła wielu widocznych obiektów, te głównie odkrywane przez archeologów.

Stanowiska archeologiczne

O ile tereny Gminy Miedziana Góra są stosunkowo ubogie w materiał archeologiczny, występują tu 34 stanowiska archeologiczne, reprezentowany w dużej mierze przez fragmenty ceramiki inaczej wygląda archeologiczny obraz historii przemysłu. Dolina rz. Bobrzy była bogata w piece hutnicze, kuźnice i fryszerki, głównie w okolicy Bobrzy i Porzecza, oraz Ćmińska i Świątełka. Huty znajdowały się także w Kostomłotach. Te obiekty, po których pozostały głównie fragmenty żużlu – pozostałości procesu wytopu opowiadają swoją własną historię.

Podobnie wygląda sytuacja dawnych kopalń rudy miedzi i żelaza, po których szyby w większości zasypane i zapomniane stanowią w okolicy Miedzianej Góry jedynie ciekawostkę.

Odmiernym obiektem w tej kategorii są pozostałości działalności ludzkiej na Górze Grodowej, na które składają się wały założenia religijnego, przedchrześcijańskiego, wykorzystane następnie w celach obronnych, oraz późniejsze nałożone na nie stanowiska artyleryjskie z lat Wielkiej Wojny i w końcu budownictwa religijnego katolickiego.

Obiekty dworsko-pałacowe

Architektura dworska jest reprezentowana w Gminie przez kilka obiektów. Dworek w Ćmińsku z założeniem parkowym stanowi przykład architektury drewnianej. Sam dworek, przeniesiony na to miejsce przykrywa pozostałości dawnej budowli, łączonej z Bernardem Servallim, włoskim górnikiem i hutnikiem oraz fundatorem

kościół w Ćmińsku. Natomiast budowane już tylko na wzór dom zawiadowcy dawnego zakładu wielkopieczowego i plebania to przykład tradycji architektonicznych kultywowanych w XIX w.

Figury i krzyże przydrożne

Tego rodzaju obiekty, mimo iż należą do zabytków ruchomych należy traktować, jako odrębną ich grupę. Każdy, bowiem tego typu obiekt jest swego rodzaju podstawowym elementem pewnej całości (przestrzeni) kulturowej wytworzonej wokół wspomnianego obiektu, przestrzeń ta bez niego straciłaby jakąkolwiek wartość, jedynie, bowiem całość stanowi cenną krajobrazowo i kulturowo przestrzeń.

Do tej grupy zaliczyć możemy figury i krzyże przydrożne, nieliczne ale stanowiące zbiór o przekroju różnorodnym. W Ćmińsku znajduje się błagalny krzyż z 1905 r., jakie kiedyś były stawiane licznie. Krzyże reprezentują także jeden metalowy z 1873 r. przy trasie S7 oraz drugi, wotywny drewniany przy kaplicy Przemienienia Pańskiego w Kostomłotach Pierwszych. Ostatni w tej kategorii to krzyż upamiętniający Henryka Sienkiewicza, umiejscowiony na obrzeżu Gminy na trasie do Bugaja.

Tu należy także wspomnieć o kapliczkach Kapliczka Matki Boskiej Częstochowskiej w Bobrzy oraz św. Jana Nepomucena u podnóża Góry Buchcinej i kaplicy św. Barbary.

Założenia parkowe

Założenie parkowe w Ćmińsku, chociaż przykład nieodłącznej części założenia dworskiego jest jednak jednym z najbardziej niepozornych zabytków. Zaniedbany i w dużej mierze z zatartym charakterem uporządkowanej przestrzeni wypoczynkowej park w Ćmińsku wymaga specjalnej opieki.

5.2.4. Zabytki ruchome

W przypadku Gminy Miedziana Góra zabytki ruchome wpisane do rejestru w liczbie 35 indywidualnych obiektów stanowią głównie część wyposażenia świątyń. Do takiego zaliczają się przybory liturgiczne i fragmenty ołtarza i wystroju kościoła.

Palmę pierwszeństwa w tym zakresie wiedzie kościół parafialny p.w. Św. Trójcy w Ćmińsku, gdzie znajdują się zespół ołtarzowy i wchodząca weń oraz konstrukcję kościoła stolarka oraz cenny sprzęt liturgiczny. Podobnie ważne są elementy wystroju

kaplic Przemienienia Pańskiego w Kostomłotach Pierwszych oraz Św. Barbary w Miedzianej Górze.

Drugą kategorią są przynależne także małej architekturze pojedyncze, wolnostojące trzy figury tzw. Nepomuki związane z ww. świątyniami w Ćmińsku i Miedzianej Górze oraz wolnostojąca w Kostomłotach Pierwszych a także przydrożny krzyż na drodze w Tumlinie-Wykieniu.

Patrz: Załącznik 1. Obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.

Wpisane do rejestru obiekty podlegają prawnej ochronie zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., rozdz. 3 i 4., dotyczy to ustalania i uzyskania zgody ich konserwacji, napraw lub innych działań z Wojewódzkim Urzędem Konserwatora Zabytków w Kielcach, w celu zachowania charakteru, substancji i wartości historycznej i kulturowej obiektu.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Teren Gminy Miedziana Góra jest raczej słabo nasycony stanowiskami archeologicznymi. Znajdują się tu 34 stanowiska archeologiczne, wynik cząstkowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski w latach 2006-2007.

Patrz: Załącznik 2. Stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Miedziana Góra.

Są to stanowiska różnej wartości zwykle nienależące do wybitnie cennych. Występują wśród nich głównie ślady osadnicze, ale także nieliczne ślady i poszlaki działalności górniczej i metalurgicznej. Należy przypomnieć, iż tereny omawiane nie należą do najurodzajniejszych, więc rozwój rolnictwa napotykał na pewne trudności, fakt ten nie sprzyjał wczesnemu osadnictwu. Stanowiska archeologiczne głównie zogniskowane są w kilku miejscowościach jak Bobrza, Miedziana Góra, Kostomłoty Pierwsze i Porzeczce, pokrywają się z mapą najstarszych osad historycznych wymienionych wyżej, oznacza to, iż miejscowości te posiadały najlepsze warunki do osiedlania na terenie obecnej gminy. Wczesne kultury przechodziły w formy bardziej zaawansowane aż do momentu narodzenia instytucji państwowych, co mówią wspólnie materiał archeologiczny oraz historyczny.

Wyjątek stanowi tu Rezerwat Archeologiczno-Geologiczny „Góra Grodowa” w Tumlinie, jako dobro kultury wpisany do rejestru zabytków decyzją WKZ w Kielcach z dnia 21.08.1986 r., pod nr Aa 4, zmieniony decyzją z dnia 10.01.2017 r. na C 36 i podlegający szczególnej ochronie. Zakres ochrony terenowy obejmuje reliktory wałów

słowiańskiego ośrodka kultowego pochodzącego z czasów plemiennych. Na teren ten składają się wały przedchrześcijańskiego założenia religijnego, wykorzystane następnie w celach obronnych w czasie najazdów mongolskich Bajdara w 1241 r., Potopu Szwedzkiego 1656 r. oraz późniejsze nałożone na nie stanowiska artyleryjskie z lat Wielkiej Wojny i w końcu budownictwa religijnego katolickiego.

Zagrożenia:

W przypadku omawianego terenu zagrożenia związane z zabytkami archeologicznymi nie są inne niż na terenach podobnych gmin. Są to te same stałe problemy, z którymi boryka się archeologia oraz instytucje ochrony zabytków. Nielegalne poszukiwania i tym samym nieświadome niszczenie kontekstu wokół znalezionego zabytku, który jest elementem bardzo cennym i czasem nieodzownym, posiadającym wartość naukową, a który wraz z całym stanowiskiem może ulec zniszczeniu. Niebezpieczny jest brak wiedzy historycznej oraz jakiegokolwiek archeologicznej mogącej zwiększyć świadomość a tym samym doprowadzić do zgłaszania znalezisk. Należy pamiętać, iż w przypadku stanowisk archeologicznych obowiązują podobne procedury jak przy ochronie obiektów architektury i wszelkie prace na terenach ze stwierdzonymi stanowiskami archeologicznymi, należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach, podstawą nadzoru jest spis stanowisk archeologicznych gminy wraz z kartami ewidencyjnymi.

Jednocześnie prowadzone na własną rękę poszukiwania nie są zabronione, o ile, zgodnie z Art. 36b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. dopełni się wymaganych kroków wstępnych, m.in.: zgłoszenia terminu i zakresu poszukiwań i zgody właściciela terenu poprzez aplikację mobilną. Ewentualnie odnalezione obiekty, jako potencjalna część wspólnego dziedzictwa kulturowego i historycznego należy zgłosić do Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków w Kielcach.

Wobec Góry Grodowej ze względu na znajdujące się na niej obiekty historyczne i archeologiczne, oraz udokumentowaną historyczną bytność człowieka występuje duże zagrożenie ze strony osób postronnych. Zarówno przechodzenie odstępującymi od utartych szlakami jak i nielegalne poszukiwania i prace ziemne mogą skutkować stratą pozostałości po bytności ludzkiej oraz zniszczeniem kontekstu historycznego.

Zgodnie z brzmieniem ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., na prowadzenie powyższych badań tamże i prac należy pozyskać

odpowiednie pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków (Art. 36. ust. 1), jako prac przy zabytku wpisanym do rejestru.

Jednocześnie przypadkowo odnalezione przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi powinny być zabezpieczone przy użyciu dostępnych środków, miejsce znalezienia oznakowane, a zdarzenie zgłoszone do wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (art. 33. ust. 1.).

5.2.6. Zabytki wpisane do rejestru zabytków

W rejestrze zabytków województwa świętokrzyskiego znajduje się obecnie 11 obiektów z terenów Gminy Miedziana Góra:

Patrz: Załącznik 3. Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.

Najrozleglejším i najokazalszym jest zespół b. zakładu wielkopieczowego w Bobrzy, położony nad zbiornikiem będącym układem wodnym zakładu, z górującym murem oporowym oraz usytuowanym na szczycie wzniesienia magazynem węgla, a także leżącym nieopodal osiedlem pracowniczym. Zespół zabytkowy jest ciekawym przykładem budownictwa przemysłowego 1. poł. XIX w. oraz ciągłości użytkowania obiektów mieszkalnych. Jest to obiekt typowy dla przemysłowego regionu d. SOP i jednocześnie unikatowy na skalę województwa. Niektóre elementy zespołu zostały wpisane do rejestru decyzją z dnia 20.12.1965 r., potwierdzoną i rozszerzoną na obecnie się w nim znajdujące 26.02.2010 r. i 9.03.2010 r.

Związany z przemysłową przeszłością poprzez zastosowanie materiału i osobę fundatora kościół parafialny pw. Trójcy Świętej i Matki Bożej Szkaplerznej w Ćmińsku, jako fundacja pierwszych przemysłowców tych terenów. Do zespołu kościoła należy także murowana plebania.

Także kaplica św. Barbary, kaplica Przemienienia Pańskiego na Górze Janowej oraz Przemienienia Pańskiego na Górze Grodowej przedstawiają dużą wartość, jako obiekty sakralne wzniesione z własnej inicjatywy przez lokalnych mieszkańców. Kaplica na Górze Grodowej zachowuje przed dalszymi zmianami niezwykle ważne stanowisko archeologiczne oraz wpisuje się w ciągłość obecności ludzkiej na tym niezamieszkałym wzniesieniu.

Wyjątkowy jest także rezerwat archeologiczno-geologiczny na ww. Górze Grodowej, posiadający duże znaczenie w poznaniu najdawniejszych dziejów regionu i podlegający szczególnej ochronie.

Wpisane do rejestru obiekty podlegają prawnej ochronie zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., rozdz. 3 i 4., dotyczy to ustalania i uzyskania zgody ich konserwacji, napraw lub innych działań z Wojewódzkim Urzędem Konserwatora Zabytków w Kielcach, w celu zachowania charakteru, substancji i wartości historycznej i kulturowej obiektu. Ochrona ta w najwyższym stopniu odnosi się do rezerwatu archeologiczno-geologicznego na ww. Gorze Grodowej z uwagi na jego znaczenie. Sposób ochrony i korzystania determinuje tu w szczególności art. 36 ustawy.

5.2.7. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Ewidencja zabytków znajdujących się na terenie gminy została sporządzona w oparciu o wykaz zabytków nieruchomości wyznaczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz badania terenowe. Gminna Ewidencja zawiera 92 kart adresowych w tym 57 kart zabytków architektury i budownictwa oraz 35 kart stanowisk archeologicznych.

Patrz: Załączniki na końcu dokumentu.

Spośród obiektów architektury i budownictwa ujętych w gminnej ewidencji znalazły się zabytki sakralne, techniki, przydrożne kapliczki, krzyże oraz miejsca pamięci. Karty adresowe stanowisk archeologicznych zostały sporządzone po dokonaniu analizy kart AZP zgromadzonych w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Kielcach. We wspomnianej ewidencji ujęto stanowiska o różnej wartości poznawczej. Przede wszystkim powtarza ona obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego. Najwcześniejsze datowane są na okres neolitu, najpóźniejsze pochodzą z epoki nowożytnej, dokładniej XX stulecia. Wśród tych stanowisk znajdują się osady i ślady osadnictwa oraz zabytki górnictwa i hutnictwa.

Kolejną kategorią są obiekty charakterystyczne dla krajobrazu osadniczego, jednak istniejące w coraz mniejszej ilości: liczące ponad sto lat domy oraz budynki gospodarcze, poza wspomnianym osiedlem pracowniczym także zwykłe domy mieszkańców i kuźnia oraz drewniany dwór.

Szczególne miejsce zajmują krzyże oraz kapliczki personalnie związane z mieszkańcami Gminy, w tej kategorii wotywny, dziękczynny i błagalny. Znajdują się m. in. krzyż przydrożny z 1837 r. w Miedzianej Górze, neogotycki krzyż przydrożny z 1908 r. w Kostomłotach Pierwszych oraz inne. Stanowią one materialny ślad po zwykłych mieszkańcach oraz ważny społecznie punkt spotkań religijnych.

Ciekawy jest także odrestaurowany kopiec graniczny oraz pamiątka Henryka Sienkiewicza w postaci krzyża w Kostomłotach Drugich.

Obecnie dokonano przeglądu stanu owych obiektów i zaktualizowano karty ewidencyjne. Gminna ewidencja zabytków nie jest zamkniętym zbiorem, przeciwnie wymaga systematycznej aktualizacji.

Wpisane do gminnej ewidencji obiekty podlegają ochronie zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., nie podlegają jednak takim samym obostrzeniom i nakazom jak obiekty z rejestru zabytków. W celu ich konserwacji, naprawy lub innych działań należy zasięgnąć opinii Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków w Kielcach.

5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Zabytki i materialne dziedzictwo pochodzące z i dotyczące terenu dzisiejszej Gminy Miedziana Góra znajduje się w placówkach muzealnych poza terenem Gminy, głównie zatrudniających badających teren naukowców. Między nimi można wymienić zwłaszcza Muzeum Narodowe w Kielcach, Państwowy Instytut Geologiczny – Oddział Kielce, oraz Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Ponadto dokumentacja wytworzona na terenie Gminy w epoce jest przechowywana w archiwach państwowych, przede wszystkim Archiwum Państwowym w Kielcach, oraz Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie.

5.2.9. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest obiektem działalności lokalnych instytucji kultury, do których zaliczają się: Gminna Biblioteka Publiczna w Miedzianej Górze i jej filia w budynku OSP Bobrza i Klub Turystyki „Gwarek”. Ponadto wykorzystując dotacje krajowe i europejskie na terenie Gminy organizowane są cykliczne i pojedyncze wydarzenia kulturalne, których motywem są pokazanie i kontynuowanie lokalnych tradycji ludowych – zarówno z życia codziennego jak i odświętnych. W tych uczestniczą m. in. Zespół Bobrzanki, oraz Koła Gospodyń Wiejskich z terenu całej Gminy. Do wspomnianych wydarzeń należą jarmarki, spotkania z lokalnymi artystami oraz miejscowe, ale wspólnie odbywające się z regionalnymi rajdy, wycieczki i wydarzenia kulturowe, inscenizacje i rocznice, wpisujące Gminę Miedziana Góra w szerszy kontekst kulturowy i historyczny regionu.

5.2.10. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy

Zespół zakładu wielkopieczowego w Bobrzy:

Zespół wielkopieczowy w Bobrzy obejmuje obiekty tworzące jeden organizm przemysłowo-społeczny, projektu Fryderyka Lampego. Zlokalizowane na wschodzie założenia osiedle mieszkaniowe, obejmujące trzy zespoły domów i towarzyszących im stajni stanowiło zaplecze właściwego przedsięwzięcia przemysłowego. Tym miało być pięć wielkich pieców (niezbudowane) zlokalizowanych u podnóża wzniesienia okolonego murem oporowym, na którym umiejscowiono dwa równoległe składy węgla (obecnie pozostał jeden) a dalej, bliżej osiedla mieszkaniowego halę przygotowania wsadu. Napęd miała stanowić woda wprawiająca w ruch koło podsiębierne. W tym celu zaprojektowano układ stawów i kanałów oparty o wodę rz. Bobrzy. Budowę rozpoczęto w 1824 lub 1826 r., ale nie ukończono wszystkich obiektów do czasu wybuchu powstania listopadowego w 1830 r.

Mur pozostaje największą częścią założenia, zbudowany z łomów czerwonego piaskowca na rzucie podkowy o bokach północnym 112 m, środkowym 328 m oraz południowej ok. 80 m i szerokości u podstawy 5 m, 3,5 szerokości korony.

Drugim obiektem kandydującym do bycia ikoną założenia są arkadowe pozostałości składu węgla. Dwukondygnacyjna budowla na planie prostokąta, arkadowa, z łomów czerwonego piaskowca. W swoim czasie była nowoczesnym budynkiem, zaopatrzonym w windę. Obecnie pozostały filary, elewacja zachodnia i niektóre łuki arkad.

Rola w krajobrazie: Okalające wzgórze mury są dominującym w krajobrazie obiektem (zwłaszcza część południowa). Wewnątrz częściowo zbudowany na skarpie wzgórza skład węgla dominuje nad krajobrazem, otoczony płaskim terenem, okolonym drzewami, a dalej drogą i terenem zabudowanym. Domy i stajnie osiedla mieszkaniowego, które dotrwały do naszych czasów obecnie są wyremontowane i zamieszkałe, pozostałe budynki gospodarcze odbudowane lub wyremontowane stanowią część krajobrazu o wyjątkowym charakterze willowym, jaki tworzy ta część zabudowy ul. Staszica.

Znaczenie kulturowe: Obecnie mury i skład węgla stanowią atrakcję turystyczną i najbardziej rozpoznawalny element krajobrazu kulturowego Gminy Miedziana Góra. Rola ta jest podkreślona przez fakt, że są to jedyne istniejące w takim procencie (choć późniejsze) obiekty przemysłowe nad rz. Bobrzą w Gminie Miedziana Góra, obok

pieców, kuźni i innych obiektów, jakie nad rzeką obecnie nie istnieją a po których pozostały ślady archeologiczne.

Stan zachowania i zagrożenia: Wspomniane osiedle mieszkaniowe, dzisiaj odbudowane i pod opieką prywatnych właścicieli może liczyć na dalszą pieczę, ale z wyjątkiem kilku przypadków wymaga nadzoru dla zachowania oryginalnej tkanki i struktury.

Mur oporowy i skład węgla wymagają głębszej uwagi, opieki i prac konserwatorskich z uwagi na swój odsłonięty a wrażliwy charakter. Oba obiekty posiadają wiele ubytków w strukturze, grożących zarówno im jak i zwiedzającym. Z tego powodu oba obiekty są ogrodzone.

Zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Trójcy w Ćmińsku:

Późnorennesansowy kościół zbudowany z łomów czerwonego i białego piaskowca, oraz cegły. Nawa na planie prostokąta z, dwoma dobudowanymi pomieszczeniami, będącymi bazami wież. Prezbiterium na planie kwadratu z absydą. Tamże dobudówka od strony północnej. Wschodnia, tynkowana część jest oryginalnym budynkiem z XVII w. Dach dwuspadowy. Po południowej stronie wolnostojąca dzwonnica.

W ramy zespołu wchodzi także murowana plebania z XIX w., zbudowana z czerwonego piaskowca na planie prostokąta z gankiem (oraz dobudówką, nadającą budynkowi kształt litery L) naśladowującą architektonicznie typowy polski dworek.

Następnie trzeba wymienić obiekt małej architektury: studnię z drewnianą obudową oraz altaną zbudowaną nad nią.

Rola w krajobrazie: Poza funkcjami sakralnymi kościół Św. Trójcy, z uwagi na wysokość jest dominantą i punktem orientacyjnym w krajobrazie.

Znaczenie kulturowe: Jest, obok zespołu wielkopieczowego w Bobrzy najbardziej rozpoznawalną budowlą eksponującą lokalny budulec - czerwony piaskowiec, w bardzo ciekawy i oryginalny sposób.

Z uwagi na swoje znaczenie fundacyjne przez włoskiego przedsiębiorcę Bernarda Servalliego w zamian za pozwolenie dzierżawy lokalnych kopalń rudy, jest także historycznym łącznikiem siedemnastowiecznej rzeczywistości przemysłowej terenów Gminy Miedziana Góra z czasami dzisiejszymi.

Podobnie plebania z uwagi na pozostawiony wyryty napis kamieniarza Władysława Boronia jest wyjątkowym łącznikiem z przeszłością. Także kościół, co poświadczone w dokumentach budowali lub remontowali mieszkańcy, których nazwiska spotyka się w Gminie także dziś.

Stan zachowania i zagrożenia: Budynek kościoła z uwagi na spełnianą funkcję sakralną pozostaje epod stałym nadzorem parafii, oraz władz Gminy. Jako taki podlega okresowym, dosyć głębokim remontom. Należy jednak zauważyć, że obiekty takie jak figury oraz elementy ołtarza muszą podlegać szczególnej ochronie konserwatorskiej.

Kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego w Kostomłotach Pierwszych:

Świątynia na szczycie Góry Janowej została zbudowana w 1816 r. kosztem lokalnych mieszkańców. Została zbudowana na planie kwadratu zakończonego apsydą z dobudówkami. Dach nad nawą dwuspadowy, z sygnaturką, podobnie jak nad dobudówką. Apsyda z dachem półstożkowym. Została zamknięta ogrodzeniem murowano-drewnianym na wale z murowaną bramą, której od wewnątrz towarzyszy wotywny, drewniany krzyż. Kiedyś wewnątrz ogrodzenia znajdował się cmentarz.

Rola w krajobrazie: Z uwagi na pofałdowany krajobraz jest to jedna z trzech świątyń wzniesionych na szczycie góry. Jest lokalnie dominującym obiektem, z którego roztacza się piękny widok na okolicę. Sama pozostaje zakryta rosnącymi na szczycie ciągami drzew i krzewów, z wyjątkiem kierunków wschodniego (skąd prowadzi droga) i zachodniego. Także z południa prowadzi do niej szlak, ścieżka między niewysokimi drzewami odcinkiem kamiennych schodów.

Znaczenie kulturowe: Jak każda świątynia ma duże znaczenie dla lokalnej społeczności, tak ze względu na samo przedsięwzięcie, które okoliczni mieszkańcy sfinansowali na początku XIX w., jak i przez konsekwencje otaczającego ich świata. W połowie wieku ukazem carskim mieszkańcy zostali pozbawieni prawa do kaplicy a ta zaczęła podupadać. Ponownie, nieoficjalnie ratowali ją w okresie PRL, ostatecznie w nowym wieku, w 2004 r. zawiązując komitet odbudowy. Prace trwają do dziś.

Stan zachowania i zagrożenia: Świątynia jest w o wiele lepszym stanie niż jeszcze pół wieku temu. Postępujące prace remontowe są śledzone i relacjonowane. Wyzwaniem pozostaje naprawa konstrukcji uszkodzonej zarówno przez czas jak i otoczenie, pękające fundamenty i ściany są efektem osiadania.

Kaplica p.w. Św. Barbary w Miedzianej Górze:

Murowana świątynia została wzniesiona na planie kwadratu z apsydą, dobudówką po północnej stronie, na styku apsydy z nawą, oraz z kruchtą. Pochodzi z połowy XIX w., zastąpiła świątynię drewnianą, która spłonęła ok. 1830 r.

Kaplica jest tak naprawdę zespołem trzech obiektów, na które składają się poza kaplicą na szczycie Góry Buchcinej także niewielki krzyż na murowanej podstawie na drodze do niej, oraz kapliczka św. Jana Nepomucena, niewielka murowana na planie kwadratu u podstawy góry, w której wnętrzu znajduje się figura świętego.

Rola w krajobrazie: Kolejna świątynia znacząca szczyt na pofałdowanym krajobrazie. razem z gęstym lasem porastającym szczyt góry stanowi chroniony zespół przyrodniczo-krajobrazowy.

Znaczenie kulturowe: Podobnie jak inne świątynie wpisuje się w historię tak lokalną jak i powszechną. Patronka świątyni, św. Barbara jest także patronką górników. Kaplica została posmęcona 19 stycznia 1863 r. zaledwie kilka dni przed wybuchem powstania styczniowego, a w jej wnętrzu m.in. znajduje się także tablica jubileuszowa papieża Leona XIII – postaci bardzo kontrowersyjnej w historii życia polityczno-społecznego XIX w.

Stan zachowania i zagrożenia: Z wyjątkiem wyraźnie poddającego się warunkom atmosferycznym betonowego cokołu okalającego świątynię, budynek jest w dobrym stanie. Pewne zagrożenie mogą stanowić okoliczne drzewa, oraz erozja góry.

Kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego na Górze Grodowej w Tumlinie-Wykieniu:

Świątynia znajduje się na szczycie Góry Grodowej, pomiędzy umiejscowionymi w zagłębieniach przejściami. Jest budynkiem o niestandardowym kształcie, na planie nieregularnego sześcioboku o kwadratowej nawie i trójbocznym prezbiterium. Murowana z czerwonego piaskowca tumlińskiego, tzw. „kopulaka” z kamieniołomu u podstawy Góry Grodowej. Dach wielospadowy, nad nawą dwuspadowy z sygnaturką.

Rola w krajobrazie: Ostatnia, najbardziej tajemnicza świątynia wieńcząca szczyt lokalnego wzniesienia. W przeciwieństwie do przednio wymienionych jest ukryta za gęstym drzewostanem góry, z tego powodu z jej okolic nie roztacza się widok na okolicę. Sama jest jednak malowniczo usytuowana, za podwójnym wałem, stanowiącym pozostałości przedchrześcijańskiego założenia religijnego oraz obronnego.

Znaczenie kulturowe: Jej znaczenie zmieniało się. Powstała ok. 1850 r. była usytuowana w dogodnym dla modlitwy miejscu, jakim była góra, zapewne także z intencją podkreślenia wagi starego założenia obronnego, które według lokalnej tradycji służyło lokalnej społeczności, jako schronienie w dobie najazdów tatarskich w 1241 r. oraz Potopu szwedzkiego 1656 r. Nie należy także wykluczać fundacji świątynie

chrześcijańskiej, jakkolwiek by ona niewielką niebyła na miejscu związanym z pogańskim kultem sprzed chrztu Polski, a poprzednio miała tu stać podobna, drewniana konstrukcja.

Stan zachowania i zagrożenia: Budynek kaplicy w dobrym stanie, chociaż z widocznymi ubytkami tynku i porostami po północnej, zacienionej stronie. Pewnym zagrożeniem może być odosobnienie miejsca.

Kamienny krąg i wały na Górze Grodowej w Tumlinie-Wykieniu:

Związany z powyżej opisaną kaplicą, kamienny krąg jest częścią dawnej religijnej, ale pogańskiej funkcji tego miejsca. Paszczynę niedaleko szczytu, na której obecnie stoi kaplica Przemienienia Pańskiego otaczają dwa ziemno-kamienne wały (z fragmentami trzeciego po zachodniej stronie), zapewne o charakterze religijnym, pochodzące przynajmniej częściowo z X oraz XI-XII w., później wykorzystane prawdopodobnie, jako podstawa drewnianego ostrokołu. Wały od plateau kopca oddziela także wewnętrzna fosa.

Rola w krajobrazie: Okalające kaplicę i kamienny krąg wały, razem z przejściami w zagłębieniach i motywowanych sztuka wojskową pozycjach artyleryjskich wykonanych przez Wojska austriackie na początku I wojny światowej składają się na wyjątkowy krajobraz górski. Do tego należy dodać nieczynny kamieniołom po południowej stronie góry, oraz czynny po północnej.

Znaczenie kulturowe: Najbardziej widoczne są kamienne płyty, półokrągłe z lokalnego piaskowca, okalające kaplicę Przemienienia Pańskiego. Pokrywają je symbole wyglądające jak pogańskie, ale także chrześcijańskie, oraz daty upodabniające je do nagrobków.

Płyty, oraz kamienno-ziemne wały stanowią unikalne i bardzo cenne miejsce w historii nie tylko regionu, ale także kraju. Jest to jedno z niewielu miejsc o zachowanym charakterze i rodowodzie przedchrześcijańskim.

Stan zachowania i zagrożenia: Płyty kamiennego kręgu z uwagi na oddziaływanie warunków atmosferycznych są zarówno przekrzywione i spoczywają na różnych głębokościach, jak i są mniej czytelne.

Wały stanowią ciekawą część krajobrazu, ale z uwagi na niepozorność i nieoczywisty charakter mogą ulec nieumyślnemu zniszczeniu.

Takie zagrożenie wysteruje zwłaszcza przez u zbytkowanie po północnej stronie góry kamieniołomu.

Wobec Góry Grodowej ze względu na znajdujące się na niej obiekty historyczne i archeologiczne, oraz udokumentowaną historyczną bytność człowieka występuje duże zagrożenie ze strony osób postronnych. Zarówno przechodzenie odstępującymi od utartych szlakami jak i nielegalne poszukiwania i prace ziemne mogą skutkować stratą pozostałości po bytności ludzkiej oraz zniszczeniem kontekstu historycznego.

Zgodnie z brzmieniem ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., na prowadzenie powyższych badań i prac należy pozyskać odpowiednie pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków (Art. 36. ust. 1), jako prac przy zabytku wpisanym do rejestru.

Jednocześnie przypadkowo odnalezione przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi powinny być zabezpieczone przy użyciu dostępnych środków, miejsce znalezienia oznakowane, a zdarzenie zgłoszone do wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (art. 33. ust. 1.).

5.3. Wyniki weryfikacji terenowej stanu zachowania zabytków gminy, wykonanej na potrzeby aktualizacji Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Miedziana Góra na lata 2025-2028

Ogłędziny terenowe stanu zabytków zostały wykonane w lutym i marcu 2025 r.

W przypadku kapliczek, figur i krzyży przydrożnych podjęto aktualizację GEZ poprzez rozpoczęcie procedury włączenia do ewidencji dwóch figur św. Jana Nepomucena przed kościołem Św. Trójcy i Matki Bożej Szkaplerznej w Ćmińsku, w Kostomłotach Pierwszych oraz Krzyża błagalnego w Ćmińsku.

Zgodnie z sugestią ŚWKZ do ewidencji zostały także wciągnięte dwa pomniki: Pomnik poległych w drugiej wojnie światowej w Bobrzy oraz Pomnik poległych partyzantów AK w Ciosowej.

W tym miejscu wypada nadmienić, że Krzyż upamiętniający Henryka Sienkiewicza w Kostomłotach Drugich znajduje się na drodze przeprowadzanych właśnie prac budowlach węzła w Bugaju. Jako taki, obiekt ten wymaga specjalnego nadzoru.

W przypadku obiektów sakralnych czy cmentarnych zmian nie wychwycono.

Kolejną ważną grupą zabytków na omawianym terenie są zabytki techniki. W przypadku tej grupy obiektów wydaje się, iż ich stan nie uległ pogorszeniu.

Celem zachowania obecnego stanu wszystkich grup obiektów celowym jest podjęcie uchwały Rady Gminy umożliwiającej dofinansowanie zabytków niebędących własnością komunalną.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT dla Gminy Miedziana Góra, wynikająca z oceny stanu dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowań jego ochrony i promocji przedstawia się następująco:

Analiza „S”

Mocne strony:

- dobre skomunikowanie Gminy, wewnętrzne i z Kielcami;
- walory przyrodnicze i krajobrazowe;
- bogata historia terenu gminy związana z górnictwem kruszcowym i hutnictwem;
- szlaki turystyczno-kulturowe;
- wartościowe obiekty sakralne;
- wartościowe zabytki techniki;
- działalność Toru Kielce;
- dobrze rozwinięta oferta turystyczna;
- nawiązana współpraca z grupami rekonstrukcyjnymi;
- cykliczne imprezy historyczne z udziałem rekonstruktorów.

Analiza „W”

Słabe strony:

- zły stan techniczny obiektów zabytkowych;
- niewykorzystanie potencjału zabytków i przyrodniczo-krajobrazowych;
- niska świadomość ochrony zabytków;
- samowolna przebudowa obiektów zabytkowych (obiekty poza rejestrem zabytków);
- przedkładanie dobra własnego nad dobro społeczne;

Analiza „O”

Szanse i możliwości rozwoju:

- autonomia samorządu terytorialnego;
- popularyzacja dziedzictwa kulturowego jako „modnej dziedziny”;
- oparcie się na lokalnych entuzjastach historii;

- stworzenie cyklicznych i okolicznościowych przedsięwzięć, imprez promujących zabytki;
- kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży;
- organizowanie konkursów i plenerów malarskich, fotograficznych, konkursów literackich;
- wykorzystanie Kielc, Chęcina, Oblęgorka, Skarżyska, Końskich, Starachowic, Ostrowca, Sandomierza i innych miejscowości związanych z ruchem turystycznym oraz historią lokalnego górnictwa i hutnictwa dla promocji gminy;
- nawiązanie współpracy z sąsiednimi gminami;
- oparcia działalności o fakt współpracy z Włochami, jako echa włoskich górników i hutników na terenie Gminy;
- odtwarzanie tradycyjnych zawodów i rzemiosł, pielęgnacja folkloru oraz rodzimych tradycji, zwyczajów i obyczajów;
- wsparcie finansowe z funduszy UE, programów rządowych i innych pozabudżetowych źródeł;
- wykorzystanie metod aktywnego marketingu do rozpoznania rynku turystycznego w celu wejścia na ten rynek;
- tworzenie oferty turystycznej bazującej na dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym gminy;
- rozbudowa agroturystyki;
- promowanie szlaków turystyczno-kulturowych i rozwój turystyki aktywnej;
- stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym gminy;
- współpraca z organizacjami turystycznymi, młodzieżowymi i innymi;
- stworzenie nowoczesnej placówki muzealnej o zasięgu regionalnym, popularyzującej wiedzę o hutnictwie regionu;

Analiza „T”

Zagrożenia i bariery:

- niepewność, czy działanie przyniesie zamierzony skutek;
- kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenie inwestycji;
- wzrost atrakcyjności sąsiednich gmin pod względem warunków miejsca zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej;

- zwiększanie zadań własnych gminy przy jednoczesnym braku wzrostu dostępnych środków finansowych;
- pasywna polityka państwa w zakresie turystyki mniejszych regionów;
- zahamowanie rozwoju województwa świętokrzyskiego oraz miasta Kielce;
- zagrożenie nieprzewidywalnością sytuacji politycznej i gospodarczej.

7. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań Programu opieki nad zabytkami

a) Kierunki działań

I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego

I/1. Zahamowanie procesu niszczenia zabytków i poprawa stanu ich zachowania:

- a) Rewaloryzacja zabytkowych terenów zielonych – parków, cmentarzy, oraz pozostałych miejsc pamięci (mogiły);
- b) Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo – konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych;
- c) Opracowanie procedur dotacyjnych w ramach dofinansowania przez Gminę prac budowlanych, konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach ujętych w GEZ

I/2. Zwiększenie atrakcyjności obiektów zabytkowych dla potrzeb społecznych, edukacyjnych i turystycznych:

a) Bieżące prace porządkowe przy przyzabytkowych zespołach zieleni:

b) I/3. Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- a) Wspieranie i rozwój tradycyjnych zawodów i rzemiosł oraz tradycyjnej sztuki budowlanej;
- b) Wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych;
- c) Wspieranie powstawania lokalnych wystaw, muzeów, izb pamięci, skansenów;
- d) Pomoc w promocji istniejących na terenie gminy muzeów.

II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

II/1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

- a) Weryfikacja obowiązujących planów w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków.
- b) Kompleksowe przebadanie krajobrazu kulturowego i sporządzenie naukowej analizy (studium) krajobrazu kulturowego Gminy

- c) Ochrona historycznych nazw miejscowości, przysiółków, miejsc, obiektów, oraz nazw geograficznych, za pomocą jednolitego wzoru tablic;

II/2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy

- a) Kompleksowa ochrona wszystkich elementów krajobrazu kulturowego;
- b) Aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków;
- c) Ochrona dziedzictwa niematerialnego obejmującego:
 - tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
 - sztuki widowiskowe;
 - zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
 - wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
 - umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

II/3. Ochrona układów ruralistycznych

- a) Wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach miejscowości zabudową zgodną z kompozycją przestrzenną miejscowego układu.

III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz edukacja, popularyzacja i promocja służąca budowaniu tożsamości i wrażliwości na kulturę

III/1. Badanie i dokumentacja historii i substancji zabytkowej gminy:

- a) Stworzenie systemu informacji o dziedzictwie kulturowym gminy i regionu poprzez wykorzystanie istniejącej strony internetowej gminy lub stworzenie dedykowanego serwisu, zawierającego informacje o walorach krajobrazu kulturowego, zabytkach oraz historii gminy i regionu, o miejscowych tradycjach, zwyczajach, obyczajach i legendach jak również wiadomości z dziedziny ochrony i promocji zabytków, aktualnych informacji i zmian prawnych w tej dziedzinie, oraz informacje i pomoc dla właścicieli zabytków.

III/2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu

- a) Wprowadzenie do programów nauczania w przedszkolach i szkołach tematyki regionalnej celem upowszechniania wiedzy o regionie, jego historii i tradycji;
- b) Organizowanie zajęć terenowych powiązanych z poznawaniem krajobrazu kulturowego i miejsc związanych z historią;

- c) Popularyzacja ochrony dziedzictwa, poprzez różnego rodzaju formy promocji (koszulki, kubki, długopisy z nadrukowanymi atrakcyjnymi tekstami);
- d) Organizowanie konkursów (fotograficznych, plastycznych, literackich i innych) związanych z dziedzictwem kulturowym gminy oraz tworzenie wystaw pokonkursowych.

III/3 Promocja dziedzictwa kulturowego i rozwój turystyki

- a) Stworzenie systemu informacji wizualnej w postaci tablic informacyjnych;
- b) Promowanie gminy w Internecie;
- c) Współpraca z organizacjami turystycznymi (np.: PTTK) oraz młodzieżowymi;
- d) Wykorzystanie potencjału turystycznego Sandomierza, Ujazdy, Chęciny Kielce w celu promowania gminy na terenie wymienionych ośrodków turystycznych;
- e) Kontynuowanie współpracy z sąsiednimi gminami;
- f) Stworzenie cyklicznych i okolicznościowych imprez promujących gminę i jej dziedzictwo;
- g) Udział gminy w konkursach i pokazach promujących regionalne tradycje;
- h) Wspieranie rozwoju agroturystyki;
- i) Wykorzystanie istniejących szlaków pielgrzymkowo – tematycznych i tworzenie nowych rekreacyjno kulturowych;
- j) Wydanie albumu fotograficznego promującego gminę, oraz tworzenie przewodników, katalogów, informatorów o gminie.

Ewentualne propozycje imprez promujących historię i dziedzictwo kulturowe gminy:

- Działalności Polskiego Państwa Podziemnego na terenie Gminy;
- Bitwy pod Bobrzą, jako elementu operacji wiślano-odrzańskiej;

Priorytety i działania zaplanowane na lata 2025-2028:

- Naprawa i konserwacja muru oporowego i hali przygotowywania wsadu w Bobrzy;
- Promowanie tego zabytku oraz układu wodnego i malowniczej okolicy rz. Bobrzy jako punktu głównego turystyki w Gminie lub punktu na trasie we współpracy z sąsiednimi gminami, przez które przepływa Bobrza – „szlak bobrzański”.
- Tablice informacyjne przy Pomniku poległych w drugiej wojnie światowej w Bobrzy oraz Pomniku poległych partyzantów AK na drodze do Toru Kielce w Miedzianej Górze

jak i cmentarzu parafialnym w Ćmińsku informujące o działaniach partyzantów oraz przejściu frontu w latach 1939-1945;

- Oparcia promocji o dużą ilość istniejących i nadal powstających wydawnictw naukowych o kopalnictwie miedzianogórskim;

- Tablica informacyjna

- Nawiązanie współpracy z Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku w celu promocji wydarzeń powiązanych z turystyką, a zaczepionych o Krzyż upamiętniający Henryka Sienkiewicza w Kostomłotach Drugich na drodze do Bugaja.

8. Przykładowe źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

1. Budżet gminy,
2. Budżet powiatu,
3. Budżet województwa,
4. Dofinansowanie z budżetu państwa

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.) określa ogólne zasady finansowania opieki nad zabytkami z budżetu państwa, natomiast szczegółowe zasady określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2024 poz. 1462.). Zgodnie z tymi przepisami opieka nad obiektem zabytkowym sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza obiektu, niemniej jednak o dotacje celowe z budżetu państwa ubiegać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjne będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, lub posiadające zabytek w trwałym zarządzie. Dotacji udzielić może minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dofinansowania w ramach:

1. Ogłaszanych przez siebie programów operacyjnych. Zadań związanych z ochroną zabytków dotyczy program Dziedzictwo Kulturowe.

- Ochrona zabytków:

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

- Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju:

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

- Kultura ludowa i tradycyjna:

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

- Ochrona zabytków archeologicznych.

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

2. W ramach programu: Promesa dla Kultury Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich.

W ramach programu można ubiegać się o promesę ministra na dofinansowanie wkładu własnego, dla następujących zadań niekomercyjnych:

- I.** Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego:
Realizacja zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego, muzealnictwa i innych zakresów zgodnych z wiodącym celem programu, dopuszczanych do realizacji we wskazanych programach europejskich.
- II.** Rozwój infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego:
Realizacja zadań dotyczących budowy, rozbudowy i modernizacji oraz rozwoju prac projektowych w zakresie infrastruktury kultury, szkolnictwa artystycznego i dziedzictwa kulturowego.
- III.** Realizacja międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych:
Realizacja zadań kulturalnych, w szczególności artystycznych, edukacyjnych, animacyjnych zgodnych z wiodącym celem programu, dopuszczanych do realizacji we wskazanych programach europejskich.
- IV.** Wydatki niekwalifikowane związane bezpośrednio z kulturą, ujęte w umowie o dofinansowanie w ramach programów europejskich (niemożliwe do odzyskania oraz niefinansowane z innych źródeł).

3. Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021-2027.

W ramach Priorytetu 6. Fundusze Europejskie dla wspólnot lokalnych został wyszczególniony cel szczegółowy:

RSO5.1. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR)

w ramach którego przewidziano:

- zrównoważonej turystyki - projekty dot. centrów/punktów informacji kulturalnej i turystycznej, budowę, tworzenie, rozwój tras i szlaków turystycznych odwołujących się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych, edukacyjnych. Rozwojowi zrównoważonej turystyki w ramach Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego będzie sprzyjać budowa, rozbudowa, modernizacja infrastruktury oraz promocja walorów środowiskowych regionu, produktów regionalnych.

- wzmocnienie potencjału woj. w zakresie ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego, zwiększenia dostępu mieszkańców do dóbr kultury w tym podniesienie atrakcji turystycznej Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego. Wspierane będą m.in.: działania na rzecz ochrony zabytków, roboty budowlane i modernizacyjne dot. zabytków i zespołów zabytków wraz z otoczeniem (m. in.: mała architektura, ścieżki piesze, tereny zielone) oraz obiektów infrastruktury kultury, digitalizację zasobów i oferty kultury, ochronę dziedzictwa niematerialnego.

oraz cel szczegółowy:

RSO5.2. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie (EFRR)

w ramach którego przewidziano:

- zrównoważonej turystyki - projekty dot. centrów/punktów informacji kulturalnej i turystycznej oraz budowy tras i szlaków turystycznych odwołujących się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych, edukacyjnych. Rozwojowi zrównoważonej turystyki będzie sprzyjać także budowa, rozbudowa, modernizacja infrastruktury poprawiającej dostępność obiektów i atrakcji turystycznych oraz promocja walorów środowiskowych regionu, produktów regionalnych.

- kultury i dziedzictwa kulturowego - wzmocnienie potencjału województwa w zakresie ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego i potencjału turystycznego przyczyniające się m.in. do zachowania dziedzictwa kulturowego i zwiększania dostępu mieszk. do dóbr kultury.

9. Instrumenty realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Dla pełnego i płynnego wypełnienia zadań zawartych w Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miedziana Góra wskazana jest współpraca między zainteresowanymi jednostkami administracji, władz samorządowych gminnych i wojewódzkich, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów i posesji, na których znajdują się obiekty zabytkowe, parafii, oraz organizacji i stowarzyszeń pozarządowych, których zakres działania regulują zarówno przepisy prawne jak i wewnętrzne statuty.

Gmina Miedziana Góra dysponuje możliwością wspierania zadań Programu Opieki nad Zabytkami poprzez współpracę gminnych jednostek organizacyjnych takich jak lokalne szkoły, przedszkola, placówki kultury oraz wydziały Urzędu Gminy Miedziana Góra w ramach własnych zadań. Instrumentami działania dla nich są:

1. instrumenty prawne – uchwalane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, wpisy do rejestru zabytków, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie administracyjnych decyzji WUOZ;
2. instrumenty finansowe – dotowanie remontów, prac konserwatorskich i budowlanych obiektów zabytkowych, zabezpieczanie środków budżetowych na działania własne z myślą o powyższych działaniach w obiektach będących w dyspozycji gminy, oraz aktywny udział w krajowych i międzynarodowych programach owocujących środkami finansowymi (nagrody, dotacje, ulgi);
3. instrumenty społeczne – działania umożliwiające i ułatwiające prowadzenie edukacji, promocji i turystyki w oparciu o istniejące obiekty i związaną z nimi historię lokalną i powszechną, a także ułatwiających tworzenie związanych z nimi miejsc pracy;
4. instrumenty kontrolne – działania monitorujące poziom wypełnienia lokalnych uchwał, planów zagospodarowania przestrzennego i innych oraz zachowania obiektów znajdujących się w prowadzonej gminnej ewidencji zabytków;
5. instrumenty koordynujące – działania wynikające z szerszych programów związanych z dziedzictwem kulturowym, prowadzonych na poziomie powiatu, województwa oraz szczebla państwowym i międzynarodowym, m. in. strategiach, planach rozwoju lokalnego, oraz współpracy z sąsiednimi i dalszymi jednostkami administracji samorządowej (gminy ościenne, znajdujące się w powiecie, województwie), ośrodkami i organizacjami o charakterze naukowym, kulturotwórczym, społecznym i religijnym w kraju i zagranicą.

10. Zasady oceny gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawa prawna dla tworzenia Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miedziana Góra, Art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz.U. 2024 poz. 1292) w ust. 1. stanowi, że:

Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Natomiast, co 2 lata ten sam organ powinien sporządzić także sprawozdanie z realizacji programu, przedstawiane następnie Radzie Gminy, oraz przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno zawierać liczbowe lub procentowe poziomy wykonania zadań oraz działalności, na które m. in. składają się:

- stan budżet gminny, przeznaczony na ochronę zabytków
- stopień wykonania lub finansowania prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych, z wyszczególnieniem tychże
- procentowy poziom objęcia gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
- stan i ilość wniosków o wpis do rejestru zabytków
- ilość i rodzaj działań kulturalnych, imprez, szkoleń, spotkań, prelekcji i wydawnictw dotyczących lub związanych z ochroną zabytków
- stan i ilość szlaków turystycznych, osób zatrudnionych w turystyce
- liczba osób zatrudnionych i związanych z działalnością w zakresie ochrony zabytków
- ilość i stan zabytków oznakowanych zgodnie z postanowieniami Ustawy

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	l. obiektów	Nr rej. zab.	Data wpisu do rej. zab.
1.	Ćmińsk	wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Trójcy	23	B 188	2.01.1986 r.
2.	Ćmińsk	figura przydrożna św. Jana Nepomucena	1	B 189	2.01.1986 r.
3.	Kostomłoty Pierwsze	wystrój i wyposażenie kaplicy p.w. Przemienienia Pańskiego	4	B 190	1.04.1986 r.
4.	Kostomłoty Drugie	obraz Matki Bożej Niepokalanego Poczęcia w kościele parafialnym p.w. św. Andrzeja Boboli	1	B 191	1.04.1986 r.
5.	Kostomłoty Pierwsze	figura przydrożna św. Jana Nepomucena	1	B 192	1.04.1986 r.
6.	Miedziana Góra	wystrój i wyposażenie kaplicy p.w. Św. Barbary	3	B 193	1.04.1986 r.
7.	Miedziana Góra	figura przydrożna św. Jana Nepomucena	1	B 194	1.04.1986 r.
8.	Tumlin-Wykień	krzyż przydrożny z XVII w. na drodze na Tumlin-Podgród	1	B 195	29.01.1987 r.

Załącznik 2. Stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Miedziana Góra

Lp	Miejscowość	Funkcja obiektu	Chronologia	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1	Tumlin Podgród	punkt osadniczy	Neolit	83-62	1	10
		przedchrześcijański ośrodek kultowy	wczesne średniowiecze (IX-XI w.)			
		punkt osadniczy	okres nowożytny			
2	Bobrza	osada	okres wpływów rzymskich	83-62	1	2
		osada	wczesne średniowiecze			
3	Bobrza	huta żelaza	okres wczesnonowożytny XVI-XVII w	83-62	2	3
4	Bobrza	punkt osadniczy	okres nowożytny	83-62	4	4
5	Bobrza	punkt osadniczy	okres wczesnonowożytny i nowożytny	83-62	4	5
6	Bobrza	punkt osadniczy	okres wczesnonowożytny i nowożytny	83-62	5	6
7	Bobrza	punkt osadniczy	okres wczesnonowożytny i nowożytny	83-62	6	7
8	Bobrza	kuźnica żelaza	okres wczesnonowożytny i nowożytny	83-62	7	8
		punkt osadniczy	okres wczesnonowożytny i nowożytny			
9	Bobrza	punkt osadniczy	okres wczesnonowożytny i nowożytny	83-62	8	9
10	Ćmińsk	punkt osadniczy	epoka kamienia	83-62	1	19
11	Ćmińsk	kuźnica żelaza	okres wczesnonowożytny i nowożytny (XVI/XVII – XIX w.)	83-62	2	20
12	Ćmińsk	kuźnica żelaza	okres wczesnonowożytny i nowożytny (XVII – XVIII w.)	83-62	3	21
13	Kostomłoty Pierwsze	huta miedzi i ołowiu	okres nowożytny	84-62/5	1	5
14	Kostomłoty Pierwsze	huta miedzi i ołowiu	okres nowożytny	84-62	2	6
15	Kostomłoty Pierwsze	śląd osadnictwa	okres nowożytny	84-62	3	7
		huta metali nieżelaznych	okres nowożytny (?)			
16	Kostomłoty Pierwsze	huta miedzi i ołowiu	okres nowożytny	84-62	4	8
17	Kostomłoty Pierwsze	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	84-62	5	9
		śląd osadnictwa	okres wczesnonowożytny i nowożytny			
18	Kostomłoty Pierwsze	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	84-62	6	10
		osada	okres wczesnonowożytny i nowożytny			

19	Kostomłoty Pierwsze	śląd osadnictwa	okres wczesnonowożytny i nowożytny	84-62	7	11
20	Kostomłoty Pierwsze	śląd osadnictwa	okres wczesnonowożytny i nowożytny	84-62	8	12
		huta metali nieżelaznych	okres nowożytny (?)			
21	Kostomłoty Pierwsze	osada	okres wczesnonowożytny (XVI – XVII w.)	84-62	9	19
		osada	okres późnonowożytny			
22	Kostomłoty Pierwsze	osada (?)	okres nowożytny	84-62	10	20
23	Kostomłoty Drugie	kopalnia rud ołowiu i miedzi	okres nowożytny (XVIII-XIX w.)	84-62	1	16
24	Miedziana Góra	kopalnia rud miedzi i żelaza	późne średniowiecze - okres nowożytny (2 poł. XV (?) - pocz. XX w.)	84-62	1	13
25	Miedziana Góra	huta miedzi i ołowiu	okres wczesnonowożytny i okres nowożytny (XVII - pocz. XVIII w.)	84-62	2	14
26	Miedziana Góra	Sztolnie kopalń miedzi	XIX w.	84-62		
27	Porzecze	śląd osadnictwa	neolit	84-61	1	78
28	Porzecze	śląd osadnictwa	neolit	84-61	2	79
29	Porzecze	osada	późne średniowiecze - okres nowożytny	84-61	3	80
30	Porzecze	śląd osadnictwa	późne średniowiecze - okres nowożytny	84-61	4	81
31	Porzecze	śląd osadnictwa	późne średniowiecze - okres nowożytny	84-61	5	82
32	Porzecze	śląd osadnictwa	neolit	84-61	6	83
		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VIII-X w.)			
		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (XI - XIII w.)			
		śląd osadnictwa	późne średniowiecze - okres nowożytny			
33	Porzecze	śląd osadnictwa	okres wczesnonowożytny	84-61	7	84
34	Porzecze	punkt osadniczy	późne średniowiecze - okres nowożytny	84-62	8	15
35	Porzecze	punkt osadniczy	późne średniowiecze - okres nowożytny	83-62	9	1

Załącznik 3. Obiekty nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rej. zab.	Data wpisu do rej. zab.
1.	Tumlin Węgle (Grodowa Góra)	kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego na Górze Grodowej, usytuowanej na zachód od miejscowości Tumlin Węgle	poł. X w.	A.450.	21.08.1986 r. 15.01.2010 r. 1.02.2017 r.
pozostałości zakładu wielkopiecowego					
2.	Bobrza	teren dawnego zakładu	1828-1831	A.419/1.	20.12.1965 r. 19.03.2010 r.
3.	Bobrza	ruiny dawnej węgielni i przygotowania wsadu	1828-1831	A.419/2.	20.12.1965 r. 26.02.2010 r.
4.	Bobrza	dom zawiadowcy	1828-1831	A.419/3.	26.02.2010 r.
5.	Bobrza	mur oporowy	1828-1831	A.419/4.	26.02.2010 r.
6.	Bobrza	układ wodny	1828-1831	A.419/5.	20.12.1965 r. 19.03.2010 r.
zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Trójcy					
7.	Ćmińsk	kościół parafialny p.w. Św. Trójcy	1646-49 / 1914-192	A.420/1.	15.01.1957 r. 15.02.1967 r. 09.11.2009 r.
8.	Ćmińsk	plebania	l. 80. XIX w.	A.420/2.	2.06.1986 r. 09.11.2009 r.
9.	Ćmińsk	teren cmentarza parafialnego	pocz. XIX w.	A.421.	2.06.1992 r. 09.11.2009 r.
10.	Kostomłoty Pierwsze	kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego wraz z otoczeniem w granicach ogrodzenia cmentarza przy kaplicy	1816 r.	A.422.	1.04.1986 r. 09.11.2009 r.
11.	Miedziana Góra	kaplica p.w. Św. Barbary	poł. XIX w.	A.423.	1.04.1986 r. 09.11.2009 r.

Załącznik 4. Obiekty nieruchome wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Uwagi
1.	Bobrza	Teren dawnego zakładu wielkopiecowego	1826-1831	
2.	Bobrza	Ruiny dawnej węgielni	1826-1831	procedowane włączenie do GEZ
3.	Bobrza	Hala przygotowania wsadu	1826-1831	procedowane włączenie do GEZ
4.	Bobrza	Mur oporowy	1826-1831	
5.	Bobrza	Układ wodny	1826-1831	
6.	Bobrza	Młyn i elektrownia wodna	ok. 1934 r.	
	Bobrza	Osiedle pracownicze w Zakładzie Wielkopiecowym	1828-1831	
		Zespół domu nr 1	1828-1831	
7.	Bobrza	Dom	1828-1831	
8.	Bobrza	Budynek gospodarczy	1828-1831	
9.	Bobrza	Ruina szopy	1828-1831	
10.	Bobrza	Brama i ogrodzenie	1828-1831	
		Zespół domu nr 2	1828-1831	
11.	Bobrza	Czworak	(1847)	
12.	Bobrza	Stajnia (obecnie dom)	1828-1831	
		Zespół domu nr 3	1828-1831	
13.	Bobrza	Dom zawiadowcy	1826-1831	
14.	Bobrza	Ruina stajni (obecnie magazyn) w zespole domu nr 3	1826-1831	
15.	Bobrza	Ogrodzenie (przebudowane)		
16.	Bobrza	Kapliczka Matki Boskiej Częstochowskiej	1. poł. XIX w.	
17.	Bobrza	Drewniana kuźnia, nr 43	ok. 1930 r.	
18.	Bobrza	Pomnik poległych w drugiej wojnie światowej	1968 r.	procedowane włączenie do GEZ
19.	Bobrza	Kapliczka przydrożna	1. poł. XIX w.	procedowane włączenie do GEZ
20.	CIOSOWA	Krzyż przydrożny	1916 r.	procedowane włączenie do GEZ
		Zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Trójcy i Matki Bożej Szkaplerznej		
21.	Ćmińsk	Kościół p.w. Św. Trójcy i Matki Bożej Szkaplerznej	lata 1646–1649	
22.	Ćmińsk	Brama i ogrodzenie kościoła p.w. Św. Trójcy i Matki Bożej Szkaplerznej	część wsch. XVII w.	
23.	Ćmińsk	Cmentarz przykościelny (miejsce	ok. 1650 r.	

			pocmentarne)		
24.	Ćmińsk		Plebania		
25.	Ćmińsk		Obudowa studni przy plebanii	XIX w.	
26.	Ćmińsk		Cmentarz parafialny kościoła p.w. Św. Trójcy i Matki Bożej Szkaplerznej	pocz. XIX w. (przed 1835 r.)	
27.	Ćmińsk		Mogiła zbiorowa powstańców styczniowych z 1863 r.		procedowane włączenie do GEZ
28.	Ćmińsk		Mogiła żołnierzy polskich poległych podczas II wojny światowej	po 1945 r.	procedowane włączenie do GEZ
29.	Ćmińsk		Mogiła zbiorowa żołnierzy Armii Czerwonej z II wojny światowej	po 1945 r.	procedowane włączenie do GEZ
30.	Ćmińsk		Figura św. Jana Nepomucena	1779 r.	procedowane włączenie do GEZ
31.	Ćmińsk		Drewniany dom, Wyłęba 137 (d. 63)	1919 r.	wykreślony z uwagi na niewielką wartość historyczną oraz zabytkową
			Zespół dworski		
32.	Ćmińsk		Drewniany dwór	XIX w.	
33.	Ćmińsk		Pozostałości parku dworskiego	pocz. XIX w.	
34.	Ćmińsk		Kopiec graniczny	przed 1963 r. (odb. 2008 r.)	procedowane włączenie do GEZ
35.	Ćmińsk		Krzyż błagalny	1905 r.	procedowane włączenie do GEZ
36.	Kostomłoty Drugie		Cmentarz parafialny kościoła p.w. św. Andrzeja Boboli w Kostomłotach Drugich	1942 r.	
37.	Kostomłoty Drugie		Mogiła Kazimierza Nadolnika, żołnierza Wojska Polskiego z 1943 r.	ok. 1943 r.	procedowane włączenie do GEZ
38.	Kostomłoty Drugie		Krzyż upamiętniający Henryka Sienkiewicza	1927 r.	
			Zespół kaplicy p.w. Przemienienia Pańskiego		
39.	Kostomłoty Pierwsze		Kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego		
40.	Kostomłoty Pierwsze		Murowana bramka kaplicy	XIX w. (1985 r.)	
41.	Kostomłoty Pierwsze		Murowano-drewniane ogrodzenie kaplicy	XIX w. (1985 r.)	
42.	Kostomłoty Pierwsze		Cmentarz w granicach ogrodzenia z krzyżem wotywnym		procedowane włączenie do GEZ
43.	Kostomłoty Pierwsze		Krzyż wotywny	1852 r.	procedowane włączenie do

				GEZ
44.	Kostomłoty Pierwsze	Figura św. Jana Nepomucena	1771 r.	procedowane włączenie do GEZ
45.	Kostomłoty Pierwsze	Krzyż przy ul. Kolejowej	1873 r.	
46.	Kostomłoty Pierwsze	Krzyż przydrożny	1908 r.	procedowane włączenie do GEZ
47.	Miedziana Góra	Kaplica p.w. Św. Barbary	pocz. XIX w.	
48.	Miedziana Góra	Figura w kapliczce św. Jana Nepomucena	XIX w.	
49.	Miedziana Góra	Krzyż przydrożny	1837 r.	procedowane włączenie do GEZ
50.	Miedziana Góra	Neogotycki krzyż przydrożny	1918 r.	procedowane włączenie do GEZ
51.	Miedziana Góra	Neogotycki krzyż przydrożny	1921 r.	procedowane włączenie do GEZ
52.	Miedziana Góra	Krzyż przydrożny, jubileuszowy	1933 r.	procedowane włączenie do GEZ
53.	Miedziana Góra	Krzyż przydrożny, jubileuszowy	1934 r.	procedowane włączenie do GEZ
54.	Miedziana Góra	Krzyż przydrożny	lata 20. X w.	wykreślony z uwagi na niewielką wartość historyczną oraz zabytkową
55.	Ciosowa	Pomnik poległych partyzantów AK	1988 r.	procedowane włączenie do GEZ
56.	Przyjmo	Krzyż przydrożny	1886 r.	procedowane włączenie do GEZ
57.	Przyjmo	Kaplica Matki Boskiej Karmiącej	1989 r.	wykreślony z uwagi na niewielką wartość historyczną oraz zabytkową
58.	Tumlin-Wykień	Kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego na Górze Grodowej	poł. XIX w.	
59.	Tumlin-Wykień	Krzyż przydrożny	XVII w.	
60.	Tumlin-Wykień	Neogotycki krzyż przydrożny	1937 r.	